

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

L

BOŽENA
KOPIČKOVÁ

ELIŠKA
PŘEMYSLOVNA

Královna česká
1292–1330

Eliška
Přemyslovna

VYŠEHRAĐ

Vyobrazení na str. 3:
Portrétní bysta Elišky Přemyslovny
od Petra Parlěře (z let 1374–1385)
v katedrále sv. Víta na Pražském hradě,
vnitřní triforium;
foto: Karel Neubert

© PhDr. Božena Kopiczková, 2008

ISBN 978-80-7021-915-7

ÚVODEM

Je zarážející, že historické bádání, které se usilovně soustřeďovalo na osobnosti Přemyslovců a Lucemburků, opomíjelo v posledních desetiletích Elišku Přemyslovnu, jež si pro svůj význam důkladné pojednání jistě zaslouží. Zůstala v monografiích, věnovaných jiným osobnostem včetně jejího manžela, českého krále Jana Lucemburského, aktérem na vedlejší koleji. Nutno poznamenat, že až do přelomu 80. a 90. let minulého století aktérem téměř všestranně kritizovaným, aniž by k tomu dosavadní stav poznání dával oprávnění. Obrat přivodila až historička umění Klára Benešová, která začala zdůrazňovat činnost královny Elišky v roli donátorky, fundátorky, mecenášky a stavebníka. Poté ustrnulou charakteristikou Elišky poněkud pohnula Gabriela Šarochová, která vyslovila obdiv k vnitřní Eliščině síle a samostatné vůli, jež byla výrazem skutečné osobnosti, byť i komplikované a ne vždy sympatické. Navázala v kladnějším hodnocení Přemyslovny na Zdeňku Hledíkovou, zdůrazňující její cílevědomost a zakořenění v české zemi a tradicích. Už i tyto posuny dosavadního a až na výjimky (V. V. Tomek, K. Reban) v podstatě záporného hodnocení, podložené zvláště u Kláry Benešové hlubším studiem, jsou velmi důležité, protože naznačují cestu k objektivnímu hodnocení české královny, k němuž měli historici dosud velmi daleko.

Nebyli to středověcí literáti, kteří snesli na Eliščinu hlavu příval kritických výtek. Kdo tak učinil, jsou historici z 19. a 20. století (F. Palacký, T. Hoschek, J. Šusta, J. Spěváček aj.). Vycházejíce stále dokola z několika Eliščiných, i když pravděpodobně chybných rozhodnutí, připsali jí navzdory jako otcův osobnostní odkaz labilní nervovou soustavu, prudkou a vášnivou povahu, která poznamenávala její vystupování a jednání s lidmi. Podle dnešních pozorovatelů byla její přecitlivělost příčinou záchvatů hysterie a zlosti, které neznaly hranice, ať šlo o lásku nebo nenávisť. Podle

některých historiků hlavní roli v počínání české královny nehrály vážné politické záměry, naplňující státní a dynastické ideje, ale pouze náklonnost a odpor, citlivost a pocity. Nervová labilita měla také ovlivňovat její politické metody, které prý byly velice sporné. Z výsledků dokola opakujících se a studiím nepodložených úvah vystupuje beze vší pochybnosti obraz ženy, která není schopna veřejné činnosti. Toto hodnocení při zpětném ohlédnutí na veřejný život Přemyslovny, české královny, kupodivu nesouzní s názory jejích elitních současníků a přátel z kruhů duchovenstva, jak by se čekalo, ale odpovídá hlediskům a postojům, zřejmým v některých kruzích české šlechty. Jen na okraj lze připomenout památná slova, odkazující v roce 1319 Elišku do patřičných mezí ženského světa, která zazněla z úst šlechtického mluvčího. Ten nabádal krále, aby neposlouchal svou manželku a poučil ji spíše, „aby konala ženskou práci, předouc nebo šijíc“. Jaká shoda s názorem Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, odkazujícího po více než stu letech na sklonku středověku urozenou Martu z Boskovic rovněž do ženské oblasti, v níž se má starat jen o „len a přeslici“.

Silné zaujetí středověké společnosti proti zasahování žen do věcí veřejných ozřejmuje těžkou situaci ženských osobností, které prorážely, nuceny i svým postavením, jeho krunýř. Patřila k nim bezesporu i Eliška, překonávající předsudky mnohých vrstevníků, které ji svým způsobem provázejí i v tzv. druhém životě historické osobnosti. Cílem této monografie je překonat dosavadní předsudky vůči Elišce a ukázat v dobových souvislostech nejen její boje a prohry ve veřejném životě, ale i bohatství a vítězství jejího vnitřního duchovního života.

Na závěr bych chtěla poděkovat paní PhDr. Kláře Benešové, CSc., která mi laskavě zapůjčila rukopisy svých prací, z nichž jsem bohatě čerpala. Nemohu opomenout poděkování pracovnícím a pracovníkům knihovny a fotolaboratoře Historického ústavu AV ČR, bez jejichž vstřícnosti bych nemohla rukopis včas dokončit. Poděkování patří také pracovnícím a pracovníkům I. oddělení Státního ústředního archivu v Praze, Národního památkového ústavu-ústřední pracoviště v Praze a Archivu Pražského hradu, protože mi umožnili zařadit fotokopie, pořízené z jejich fondů a sbírek. Zároveň děkuji vedení oddělení rukopisů Národní knihovny v Praze za povolení k publikování fotokopií z rukopisu MS XIV A 17.

Cesta české princezny Elišky k manželství a královské koruně

Od dětství k dospělosti

20. ledna 1292 prohlédla v české královské rodině na Pražském hradě princezna, pokřtěná Eliška. Narodila se jedenadvacetiletému Václavu II. a stejně staré Gutě sice jako páté dítě, avšak jako čtvrté přežívající.¹ O dětství a dospívání Elišky nevíme v důsledku skoupé mluvy písemných pramenů téměř nic. Lze jen s jistotou předpokládat, že byla stejně jako všechny urozené děti svěřena nejprve do opatrování kojné a chůvy a s odplýváním dětství přišla chvíle pro péči vychovatelů. Neodmyslitelné hry² stejně jako povinnosti i všechny denní úkony malé princezny a jejich sourozenců měly své místo ve vyhrazených prostorách přemyslovského královského paláce na Pražském hradě, určených pro soukromý život královské matky s dětmi a jejího dvora. Dny dětství malé Přemyslovny plynuly klidně až do čtvrtého roku života. Tehdy snad zaznamenala ve své dětské dušičce v okolí zneklidněnou atmosféru, kterou přineslo úmrtí sedmileté sestry Anežky, Václavova dvojčete. Smrt, bořitelka lidských nadějí, se opět vysmála životu, když si za oběť vybrala tuto mladičkou, a už provdanou Přemyslovnu. Ta byla v roce 1296 brzy po svém dubnovém zasnoubení sezdána formálním sňatkem, při němž byla „položena k Ruprechtovi a tak byl dokonán počatý sňatek způsobem, jakým se mohlo státi mezi dětmi.“ Brzy na to Anežka oproti svému muži Ruprechtu Nassavskému podle kronikáře „léty mladší“ umírá.³

Mnohem větší zlom však přinesl do Eliščina života následující rok 1297, kdy v její dušičce jistě zanechaly aspoň úlomky vzpomínek a stopy dojmů dvě na sebe navazující události. Nemohla sice chápat jejich význam a podstatu, ale jistě pocítovala změněnou atmosféru domova, která je doprovázela a nastolila nový řád v jejím životě, z něhož se vytratila matka.

Nejprve mávnutím proutku se dříve mnohem klidnější Hrad i podhradí začaly jednoho jarního dne proměňovat v rušné, osvětlené divadlo s kulí-sami nových staveb, oživených posléze záplavou hodujících hostů. Prostranství a ulice se rozehrály barvami nádherných, honosných oděvů, zvyšujících i ve svatovítském katedrálním chrámu 2. června 1297 lesk velkolepé korunovace Eliščiných rodičů, Václava a Guty. Avšak nepřející režisér – smrt, čekající vždy v zákulisí, proměnil v jediném okamžiku radostnou scénu Eliščina okolí v jeviště hlubokého smutku, zahalujícího vše do sugestivně působící černé barvy.⁴ Šestnáct dní po korunovaci, 18. června, zemřela Eliščina matka, česká královna Guta, která ve vysokém stupni těhotenství neunesla zátěž slavnostních korunovačních obřadů.⁵ Kromě pětileté Elišky navždy opustila i osmiletého Václava, sedmiletou Annu a nejmladší Markétu. Péče o děti zůstala na bedrech chův a vychovatelů, přičemž Markétka, které bylo v době matčina úmrtí šestnáct měsíců, byla zřejmě ještě v rukou kojné.

Relativně klidně minuly další roky, během nichž, jak se zdá, spojilo sourozence pro nejbližší budoucnost láskyplné pouto.⁶ Příchod otcovy dvanáctileté nevěsty, polské princezny Rejčky z rodu Piastovců, v roce 1300 nepřinesl Elišce a jejím sourozencům zatím bezprostřední změnu. Mladička Piastovna, mladší o sedmáct let než její královský snoubenec, byla svěřena do ochrany a výchovné péče krakovské vévodkyně Griffiny, usazené v Budyni nad Ohří. Václav II. se ostatně nemohl zaslíbené dívce věnovat, protože ho vázalo vojenské tažení v Polsku, kterým přinesl porážku Piastovci Vladislavu I. Lokýtkovi. Vojenským úspěchem dosáhl svého vytouženého cíle, kterým byla polská koruna. Na hlavu ji vložil českému králi téhož roku na konci srpna nebo začátkem září ve Hnězdně arcibiskup Jakub Świnka. Své mocenské pozice v Polsku si Václav jistil začleněním opanovaných území mezi říšská léna.⁷

Do kruhu přemyslovské rodiny vstoupila Alžběta až po sňatku s Přemyslovcem,⁸ spojeném s její korunovaci o Letnicích 26. května 1303. Nebyla jediným cizorodým prvkem, který tento kruh narušil. Už na počátku roku 1303 uzavřela formální sňatek ani ne sedmiletá Markéta s Bolkem, mladým knížetem lehnicko-vratislavským.⁹ Český královský dvůr zůstal zatím i nadále jejím domovem, do něhož navíc přivedla i svého slezského manžela a tchyni se dvěma nezletilými syny, podléhajícími poručnictví českého krále.¹⁰ A právě v tomto roce „kumulace“ nového příbuzenstva podlehl ničivé síle plamenů královský přemyslovský palác na pražském hradním návrší a rozšířená královská rodina se stěhovala do podhradí. S ní a s celým dvorem se musel král Václav II. směstnat v prostorách

domu, získaného od zlatníka Konráda a nacházejícího se v blízkosti dominikánského kláštera u sv. Klimenta nedaleko Juditina mostu.¹¹ Zatím zde pravděpodobně žily i obě svobodné Přemyslovny, sestry Eliška a Anna, takže mohla vznikat živná půda pro napětí uvnitř královské rodiny, v níž se mělo k světu semínko nepřátelství, poznamenávající po celý život vztah mezi Eliškou a její o pouhé čtyři roky starší macechou Alžbětou Rejčkou.¹²

Doslova smršť událostí, z nichž jedna za druhou těžce dopadala na Elišku, rozpoutala 21. června 1305 smrt jejího otce, českého krále Václava II.¹³ Dosavadní společenství Přemyslovy rodiny s příbuznými se začalo rozpadat, neboť hned v září po dosažení hranice dospělosti zřejmě odešel do své domoviny kníže Boleslav s celou rodinou. Patřila do ní samozřejmě vedle jeho matky a sourozenců i devítiletá Přemyslovna Markéta, s níž žil Boleslav už druhý rok ve formálním manželství, k jehož skutečnému naplnění došlo až někdy v období let 1308 až 1310.

Dobu Boleslavova odchodu s Markétou můžeme z okolností tušit, ale nemůžeme prameny doložit. Naprosto doložitelnou je však jiná rodinná událost, o níž se postaral dědic trůnu, syn Václava II. a Eliščin bratr, český král Václav III. Po zrušení zasnub s Alžbětou Uherskou, dcerou posledního Arpádovce Ondřeje III. († 1301), se nečekaně oženil s krásnou dcerou slezského knížete Měška, Violou Těšínskou.¹⁴ Dostal se tak do politicky komplikované situace, z níž vyšel uvolněním svých zájmů v Uhrách zaměřiv se nadále především na udržení Polska. Ve Viole Těšínské přibyla ke královně vdově Alžbětě Rejčce do přemyslovské rodiny pro Elišku další nevíтанá vetřelkyně, která si shodou okolností přisvojila v Čechách také jméno Alžběta a stejně jako ona první se i tato stala vbrzku vdovou. Přivdala se do Čech za situace, kdy jádro české královské rodiny, a vlastně jádro celého rodu, vysychalo. Vzhledem k tomu, že se ve středověku síla rodiny a rodu měřila počtem mužských legitimních potomků, nevěštila budoucnost pro Přemyslovce nic nadějného. Ti mohli po odhlédnutí od levoboček počítat s jediným legitimním dědicem trůnu. Situace zůstala nezměněna i po porodu Alžběty Rejčky, která darovala Václavu II. na prahu jeho smrti dcerku Anežku. Dítě přišlo na svět 15. června, šest dní před smrtí svého královského otce. Lze tušit, jak v Eliščině duši zápasila po bratrově sňatku nechuť vůči Viole s nadějí v jejího mužského potomka, spásu přemyslovského rodu. Nakonec nepřišlo jen zklamání z nenaplnující se naděje, ale zasáhla navíc hrůzná rána osudu, když na tažení do Polska zákeřná vrahova ruka ukončila 4. srpna 1306 v domě olomouckého kapitulního děkana život posledního krále z rodu Přemyslova, Václava III.¹⁵

Nastala chvíle, které využil s pomocí všech prostředků římský král Albrecht I. Habsburský, bratr zemřelé královny Guty, a tudíž Eliščin strýc, k prosazení svého syna Rudolfa I. (III. Habsburského)¹⁶ na český trůn. Nedbal přitom, že česká šlechta provolala už koncem srpna 1306 králem Jindřicha Korutanského, od 13. února 1306 manžela Přemyslovnny Anny.¹⁷ Toho také před svým tažením do Polska ustanovil správcem země český král Václav III.

Nová volba, v níž padl 16. října los na pětadvacetiletého Habsburka, zničila pochopitelné naděje Korutance, který při sledování situace, která se pro něho odvíjela velmi nepříznivě, uprchl už kolem 10. října i se svou chotí Annou z Čech do Korutan. Nečekaný odchod příbuzných vyvolal u čtrnáctileté Elišky zoufalství, přerůstající téměř v nervový záchvat, který kronikář opakovaně barvitě líčí: „Obecný lid byl jeho útekem vesměs rozrušen a také urozená panna Eliška, dcera krále Václava, začala pro odchod švagra a své sestry po plné důvěře tolik naříkati a plakati, že bylo žalostno na to se dívati, protože nechtěla od nikoho z lidí přijmouti útěchu. Neboť by byla ráda s celou toužebností viděla, aby byl korutanský vévoda Jindřich zároveň s její sestrou získal království... Dodnes totiž je na živu více lidí, kteří vědí, že táž panna Eliška převelice a ze srdce přála království své sestře Anně, věkem starší, dokud ještě trvala o jejím manželovi, vévodovi korutanském, naděje, že se osvědčí... Neboť tato věrná panna cítila tak velikou bolest pro odchod sestřin a švagrův, že často upadala v pláči a vzlykavém nářku takřka v nepřítomnost, takže se ti, kteří stáli při tom a dívali se na to, obávali, jako by chtěla mezi vzdechy vydechnouti poslední dech. Oplakávala tedy stále sestřinu nepřítomnost, a kdyby nebyla násilím zadržena a nepuštěna, byla by za ní šla až do Korutan.“¹⁸

Sílicí pocit neštěstí vyvolával u Elišky i další vývoj situace. Pro Přemyslovnou byl nepřijatelný už dříve smluvený sňatek pětadvacetiletého vdovce, právě zvoleného českého krále Rudolfa, se šestnáctiletou královnou vdovou Alžbětou Rejčkou. Sňatkem s Habsburkem, Eliščiným bratrancem, se nemilovaná macecha dostala do politického popředí, zatímco Eliška, z jejíhož okolí se během půldruhého roku vytratili téměř všichni pokrevně spříznění Přemyslovci, byla zatlačována do stínu své macechy. Přesto se neocítila v osamocení, protože jí zůstali oporou někteří rádci a přátelé jejího otce Václava II., mezi nimiž vytvářeli Elišce zaštiťující val především zbraslavští cisterciáci v čele s opatem Konrádem. Pro Elišku však bylo nejdůležitější, že našla útočiště, v němž mohla hledat oporu ještě dříve, než osud zdvihl stavidla neštěstí, valícího se na přemyslovský

rod. Toto útočiště mladé Přemyslovně poskytla její teta, abatyše Kunhuta, otcova sestra, která se vrátila z nehostinných mazovských končin do Prahy už v roce 1302. Její příchod patřil k nejvýznamnějším a také nejšťastnějším událostem Eliščina života, neboť Kunhuta Přemyslovna, bezesporu jedna z nejvýznamnějších osobností pomyslného panteonu českých žen, zasáhla hluboce do výchovy mladé princezny a vymodelovala její podobu k obrazu svému. A proto nelze vynášet úvahy nad osobností Elišky, aniž bychom aspoň v základních konturách nepoznali životní osudy a duchovní obraz jejího vzoru a vychovatelky, Kunhuty Přemyslovny.¹⁹

Abatyše Kunhuta a princezna Eliška: Přemyslovny v proudech mystiky

Kunhuta byla prvním dítětem krále Přemysla Otakara II. z jeho druhého manželství s Kunhutou Uherskou. Stejně jako jiné princezny byla i ona brzy vtažena do otcových politických záměrů. Jak diktovala pravidla hry, zůstávala v nich konstantou a podle okolností se měnilo pouze jméno ženičky. Nejprve jím byl durynsko-míšeňský markrabě z rodu Wettinů, Fridrich zvaný Pokousaný, a později Hartmann, druhorozený syn římského krále Rudolfa I. Habsburského.²⁰ Princezna Kunhuta unikla ve svých dvanácti letech na čas z těchto mocenských šachů, když v září 1277 opustila dvůr a v doprovodu dcer předních šlechtických rodů vstoupila do kláštera klarisek v Praze Na Františku ke své pratetě Anežce.²¹ Paradoxně to byl bratr, český král Václav II., který neblaze zasáhl do jejího osudu. Snad na jeho prosby Kunhuta opustila klášter a provdala se roku 1291 za mazovského vévodu Boleslava II.²² Pro toho mělo být manželství trvalým závazkem k podpoře Václavových požadavků uplatňovaných v Polsku. Jako kdysi Kunhutin vstup do kláštera byl podnětem k různým pověstem, vzbudilo řadu pomluv i jeho opuštění, k němuž prý vedla královskou dceru touha po světském životě.²³ Kunhuta se přivdala do neklidné, syrové země, v níž označena za „nejhorší sestru českého krále“²⁴ nebyla příliš vítána. Nepřátelská nálada v zemi vůči ní samozřejmě nepřispěla k utužování manželských pout, která se i tak uvolňovala snad i z politických důvodů až k úplnému rozpadu. Po dosažení papežského povolení k rozluce opustila Kunhuta svou mazovskou rodinu, k níž patřily i děti Václav a Eufrosina, a vrátila se 22. července 1302 do Prahy. Zde vstoupila znovu do kláštera, avšak s jistou změnou. Chudý klariský

klášter Na Františku vyměnila za bohatý svatojiřský na Pražském hradě, aby vzápětí 19. září stanula v jeho čele s titulem abatyše.²⁵ Tvrzení, že v klášteře s ní žilo nejmladší z jejích dětí, dcerka Perchta, která s ní údajně přijela do Prahy, zůstává v říši dohadů.²⁶

Z prostředí mazovského dvora, cizího jejímu duchovnímu světu, se Kunhuta vrátila do společenské atmosféry, v níž mohla naplnit a realizovat své umělecké záliby a vzdělání, na němž mělo hlavní podíl kdysi mimořádně kulturní zázemí Anežčina klariského kláštera v Praze Na Františku. Po svém příchodu ke svatojiřským benediktinkám se Kunhuta snažila o zvelebení duchovní úrovně sester své klášterní komunity především pomocí knih. Obohacení klášterní knihovny o nové rukopisy umožnila činnost klášterního skriptoria, které bylo písarskou a iluminátorskou dílnou, dosahující vrcholného období své činnosti právě za působení Kunhuty. Vedle úpravy starších rukopisů²⁷ zde vznikaly z podnětu Přemyslovný nové knihy (kodexy) nejen liturgického²⁸ a notového charakteru, ale i náboženského a věroučného obsahu.

Za Kunhutiny činnosti klášter velmi posílil své postavení a dynasticou funkci prvořadého kulturního a výchovného střediska.²⁹ Jako takové působil od svého založení, a zvláště blahodárně od příchodu zkušené a cílevědomé Přemyslovný, Eliščiny tety. Odkdy probíhala komunikace mladé princezny s prostředím svatojiřského kláštera, lze těžko říci. Jeho výchovný vliv na Elišku a snad i Annu lze předpokládat i dříve, ale s jistotou s příchodem Kunhuty, i když nevíme, jakým způsobem se uskutečňoval. Nesporně vhodnou příležitost dávala poloha kláštera sv. Jiří v bezprostřední blízkosti královského paláce. Situaci však zkomplikoval požár v roce 1303, v jehož důsledku se královský dvůr, jak už bylo řečeno, přestěhoval do podhradí a s ním odešla pravděpodobně i jedenáctiletá Eliška. V následujícím roce 1304 v měsíci lednu však dosáhla podle kanonického i českého práva „zákonného věku“, tj. dospělosti a dalo by se soudit, že se přiblížila doba jejího nároku na vlastní dvůr. Vzhledem k tomu, že prameny nemluví jasně, rozcházejí se i názory historiků. Samozřejmě, že nikdo nepochybuje o tom, že Kunhuta „vzala pod ochranu princeznu Elišku Přemyslovnu s jejím dvorem“,³⁰ ale je otázkou, kdy k tomu došlo. Podle jednoho názoru pobývala Eliška při klášteře sv. Jiří od roku 1306 do 1310,³¹ podle jiného přišla na Hrad až později za vlády Korutance, kdy si nakonec zřídila „při klášteře sv. Jiří na Pražském hradě malý samostatný dvůr s čeledí a kaplany.“³² Vedle kaplanů nelze jistě opomenout „fracimor“, protože kronikář, velebící Eliščinu zběhlost v ručních pracích, připomíná, že princezna má kolem sebe také urozené dívky, „které

1. Pražský hrad – raně barokní průčelí kostela sv. Jiří (3. čtvrtina 17. století).

2. Pražský hrad – kostel sv. Jiří: krypta, opatřená v 17. století klenbou, spočívající na třech párech románských sloupů, většinou z 12. stol., s oltářem sv. Mikuláše z 18. stol.

3. Pražský hrad – kostel sv. Jiří: severní stěna hlavní lodi.

vytvářejí vyšíváním vzácné a jemné ženské práce“.³³ Jejich činnost doplňoval krejčí, který v případě nutnosti působil i jako posel,³⁴ což přece jen svědčí o omezených možnostech Eliščina dvora. Kde se Eliška s dvorem usídlila, nelze tvrdit s jistotou, lze to pouze předpokládat z okolností. Požárem v roce 1303 na pražském hradním návrší byl zničen přemyslovský palác, takže se král Václav II. přestěhoval se svým dvorem do podhradí na Staré Město.³⁵ Na Pražském hradě zůstala zachovanou pouze skupina budov, přiléhajících k západní vysoké věži (Bílá věž), které obýval se svou chotí Jindřich Korutanský. Lze předpokládat, že v části z nich sídlila se svým dvorem také Eliška, která zde žila pod dohledem svatojiřského kláštera a jeho abatyše Kunhuty. Jinak kromě církevních rezidencí (biskupa a kapitulárů čili kanovníků) patřil k nejzachovalejším obytným objektům na hradním návrší purkrabský dům na východním svahu, který obýval zatím purkrabí a po svém návratu do rodné země nějaký čas Eliščin syn Karel s chotí.³⁶

V každém případě žila Eliška v dosahu působení Kunhutiny zbožnosti, k jejímuž pochopení přispívá obsah knih, které přikázala abatyše pro potřeby kláštera přepsat. Z jeho rozboru vykristalizovala podoba Kunhuty jako ženy hlubokého náboženského citění, naplněného duchovním směřováním, které odpovídalo proudům současné mystiky, šířícím se z prostředí porýnských ženských klášterů a bekyňského hnutí. Rozechvívaly do plných tónů struny Kunhutiny duše, už dříve naladěné do mystických výšin působením atmosféry klariského kláštera Na Františku, v němž pobývala zpočátku pod přímou pod ochranou své tety, abatyše Anežky. V Kunhutině mystické zbožnosti zaujímá ústřední místo kult Kristova člověčenství s akcentem na dětství a umučení. Literatura s touto tematikou také vtiskla charakter celému Kunhutinu knižnímu souboru. K němu se váží i díla motivovaná kultem bolesti, kterou prožívala Matka Bolestná při skonu svého syna. Námět byl ve středověku značně propracován a uplatnil se v různých literárních žánrech. V Kunhutiných rukopisech našel své místo například v četných meditacích o Matce Bolestné a v pláči (planktu) P. Marie, jehož autorem mohl být dominikán Kolda z Koldic. Kunhuta, navždy odloučena od svých dvou dětí, se do jisté míry s trpící Kristovou matkou ztotožňovala a tyto své pocity projevovala zvláště chováním při velkopátečních obřadech.

Z kultu Kristova umučení vyplývá a souběžně s ním se rozvíjí i kult Svátosti oltářní čili eucharistie, který vyvrcholil zavedením svátku Božího těla.³⁷ Na přelomu 13. a 14. století sílil natolik, že začala vznikat speciální eucharistická literatura, k níž patřily i modlitby před Svátostí oltářní,

keré, obsaženy i v Kunhutiných rukopisech, vypovídají o úctě Přemyslovny k Nejsvětější svátosti. V této souvislosti například Vlastimil Kybal neopomenul připomenout, že „kult eucharistie, pěstovaný v ústraní Anežkou, byl plamínek, jenž se rozhořel v nádherný a blahodárny oheň vlivem abatyše Kunhuty, jež byla odchovankou své královské tety Anežky ...“³⁸ Kult eucharistie byl v souladu s obecnou úctou mystiček, v jejichž pojetí byla Svátost oltářní náhradou za pokrm pozemský a součástí přípravy směřující k jejich duchovnímu splynutí s Bohem.

Literárním a výtvarným vrcholem, vyjadřujícím přináležitost Kunhuty k náboženskému ženskému hnutí s mystickým směřováním,³⁹ je Pasionál,⁴⁰ jehož objednavatelkou Kunhuta byla a jenž se řadí v Čechách k vrcholným dílům, zrcadlicím vidění světa středověkých mysticky laděných žen. K němu patřila představa o vlastním zasňování se ženichem – Kristem v duchu tzv. mystiky nevěsty, která svými prvky Pasionálem prolíná. Přitom se v nevěstě skrývá sama Přemyslovna Kunhuta, která je vlastně hlavní hrdinkou rukopisu. Ve ztotožnění s nevěstou je zašifrován mystický vztah abatyše Kunhuty k nebeskému snoubenci Kristu.⁴¹ Promitá se do něj erotizovaná zbožnost vlastní řeholnicím⁴², která se neodchyluje od zbožnosti Kunhutiny mysticky zaměřených vrstevnic, např. Mechthildy z Magdeburku nebo Gertrudy Veliké ze saského kláštera Helfty.⁴³ O mystickém založení Kunhuty nepřímě vypovídá i výčet svátků (sv. Trojice, Těla Páně, Početí P. Marie, Narození P. Marie, Přenesení Trnové koruny Ježíše Krista, Velikonoc), vyjmenovaných v darovací listině z 19. listopadu 1321. Bohoslužbami, které měly být během nich slouženy, podmínila Kunhuta darování statků svým nástupkyním, svatojiřským abatyším.⁴⁴ Z dosavadního, neúplného poznání se vynořuje duchovní obraz Přemyslovny Kunhuty jako výrazné představitelky ženského náboženského hnutí, stojící po boku významných evropských žen, reprezentujících proudy současné mystiky, šířící se z Porýní.⁴⁵

Mystický náboj Kunhutiny zbožnosti byl posílen snad nejvýrazněji vlivem dominikánského kláštera u sv. Klimenta, v němž lze k mystikům přiřadit učeného dominikána Koldu z Koldic. I když se tento dominikánský intelektuál setkal s působením mystiky snad už na studiích v Kolíně nad Rýnem, přece jen ho pravděpodobně nejvíce ovlivnil německý myslitel M. Eckhart z Hochheimu, který ve vrcholném středověku nejúplněji rozpracoval prastaré mystické učení o splynutí člověka s Bohem (unio mystica). Svými názory zapůsobil v pražském prostředí zvláště v letech 1307 až 1311,⁴⁶ kdy zde byl činný jako generální vikář a vizitátor v české provincii. Se sídlem u sv. Klimenta byl nadřizemým převora a lektora Koldy,

4. Detail iluminace z Pasionálu abatyše Kunhuty: truchličí Marie.

muže velmi vzdělaného, který věnoval své organizační schopnosti potřebám správy dominikánského řádu a svůj duchovní potenciál uplatnil ve funkci lektora, tj. profesora přednášejícího teologii v konventní škole u sv. Klimenta, a i v duchovní správě ženských dominikánských klášterů. Pocházel z rodu pánů z Koldic, takže měl kontakty v prostředí vysoké šlechty, a vzhledem k původu, vysokým církevním úřadům a své učenosti se stal i výraznou osobností v okruhu českého královského dvora. Patřil snad i mezi kleriky, s nimiž Václav II. rozmlouval o náboženských otázkách, zvláště když od roku 1303 jeho dvůr sídlil v těsné blízkosti Koldova svatoklimentského kláštera.⁴⁷ Svě služby prokazoval učený dominikán později i Janu Lucemburskému, který ho navrhl papeži Klimentu V. za zpovědníka Čechů, putujících k apoštolskému stolci v Avignonu pro rozhršení.

Dominikán Kolda vycházel vstříc Kunhutině zbožnosti, pěstované v mystickém duchu už od dob jejího pobytu v Anežčině klášteře Na Františku v letech 1377–1390. S jejím duchovním založením souznělo jeho poučující, vysvětlující i kazatelské slovo stejně jako jeho literární dílo mystického zabarvení. Pomník si vytvořil především dvěma texty sepsanými na Kunhutinu žádost a uchovanými v Pasionálu. Nicméně nelze opomenout ani poetickou skladbu Pláč P. Marie, jejíž autorství je s jeho jménem rovněž spojováno. Působení dominikánů M. Eckharta a Koldy z Koldic nemohlo zůstat bez vlivu ani na Elišku, která v té době začala kráčet ve šlépějích abatyše Kunhuty a víceméně uvědoměle i své pratety Anežky, o jejíž svatořečení se později tolik snažila.⁴⁸ Při napodobování svých vzorů si mladá Přemyslovna vytvářela podmínky, umožňující v toku běžných světských záležitostí nábožné pohroužení, kontemplaci, přičemž spolupůsobil i otcův vzor. Jistě také pro navození atmosféry, která byla kdysi vlastní jejímu otci, „dávala svými kaplany, jichž měla mnoho a ctihodných, za své přítomnosti takřka denně sloužiti slavnostní bohoslužby, a mívala ve větším počtu mší, jako její otec, bez omrzení duchovní útechu“.⁴⁹ Vnitřní duchovní svět Elišky byl do mystické zbožnosti formován nejen kontemplací, modlitbami a bohoslužbami, ale také slovem mluveným i psaným, jak je vnímala na živné půdě svatojiřského kláštera, využívajíc jistě dosavadních a u sester zdokonalovaných jazykových znalostí, k nimž patřila vedle češtiny němčina a částečně latina.

Vliv na Elišku měly od roku 1303 větší kontakty s dominikány, umožněné prostředím otcova dvora, který se po požáru hradního přemyslovského paláce posunul do bezprostřední blízkosti svatoklimentského kláštera. Princezna na ně později navázala pravděpodobně na Hradě díky

5. Pečeť abatyše Kunhuty
Přemyslovny,
listina z 19. listopadu 1321.

spolupráci lektora Koldy se svatojiřskou abatyší, Přemyslovnou Kunhoutou. Odtud se odvíjela přízeň, kterou Eliška později už jako královna prokazovala ženské větvi dominikánského řádu. První založení kláštera na místě zvaném Královská zahrada za brněnskými hradbami v roce 1312, k němuž král přikročil z jejího podnětu, bylo určeno právě dominikánkám.⁵⁰ Za důkaz její přízně může posloužit také vstřícnost ke klášteru dominikánek u sv. Vavřince, který byl pod duchovní správou Koldova svatoklimentského kláštera. Zvlášť výmluvná jsou slova listiny z 11. září 1330, jimiž Eliška kriticky i sebekriticky přiznává, že se znovuzaložením kláštera dominikánek na Újezdu snažila vyjít vstříc „nevhodnému naléhání některých dominikánů“.⁵¹

Nesmí nás znejstít, že písemné prameny o blízkém vztahu pokrevně i duchovně spřízněných žen, Kunhuty a Elišky, nemluví přímo. Srovnání jejich osobností vypovídá o tom, že Eliška byla v mnohém kopií své tety. Blížila se jí nejprve životními peripetemi a na sklonku svých dnů svým jednáním a chováním, byť oděna do šatu světského, který však byl řeholnímu značně přizpůsoben.⁵² Nepřímé svědectví o blízké vazbě obou významných Přemysloven přináší liturgická kniha, kterou je Strahovský pleňář se zasklenými miniaturami. Na jedné z nich se modlí z levé strany objednatelka abatyše Kunhuta k Bohu Otci na trůně, držícímu v náručí

6. Pečeť vyšehradského probošta
Jana Volka,
listina z 19. listopadu 1321.

ukřižovaného Syna. Proti ní se na pravé straně Bohu koří ve světském oděvu nejspíše Kunhutina neteř Eliška.⁵³

Jistě není náhodou, že to byla právě Eliška, která pečetila listinu své tety abatyše Kunhuty z 19. listopadu 1321⁵⁴ spolu se svým nevlastním bratrem Janem Volkem⁵⁵ a pražským administrátorem Oldřichem z Paběnic. Abatyše požádala Elišku o svědectví jako „svou nejdražší neteř“ (karissimam(!) neptem nostram, dominam Elizabeth, Boemie et Polonie reginam).⁵⁶ A nebudeme daleko od pravdy domněnkou, že Kunhuta-matka viděla ve „své nejdražší neteři“ své dvě navždy ztracené děti Václava a Eufrozínu, shodou okolností s Eliškou stejně staré.⁵⁷

Volba mezi ženichem nebeským a pozemským

V neprospěch zvoleného krále Rudolfa Habsburského vypovídala před morálním soudem českého obyvatelstva provinění příslušníků jeho rodu „vrahů českého plemene“.⁵⁸ Sympatie nezískal ani snahou o ozdravení státních financí. V úsporných opatřeních šel tak daleko, že si vysloužil výsměšný přídomek „král Kaše“. I když vedle biskupa a představitelů

Starého Města pražského přijala Habsburka nakonec i část šlechty, zůstali proti němu v odboji stoupenci dědického práva Přemysloven, trvající na Korutancově volbě. V jejich čele stáli Vilém Zajíc z Valdeka a Bavor ze Strakonice. Při tažení proti němu 3. července 1307 Rudolf před Horažďovicemi náhle umírá na úplavici.⁵⁹ Jeho smrtí český trůn osiřel během tří let do třetice. Římský král Albrecht I., Rudolfův otec, učinil za podpory pro-habsburské strany v Čechách vše, aby zemřelého nahradil na českém trůně druhým synem, rakouským vévodou Fridrichem. Dokonce snad byl ochoten přikývnout i na synův sňatek s příbuznou princeznou Eliškou. Snahy Albrechta se vytratily v nesouhlase prokorutanské strany, která už byla v Čechách dostatečně silná a ovládala situaci. 15. srpna 1307 přišla konečně chvíle Jindřicha Korutanského, provolaného opět českým králem. Avšak naděje, které do jeho vlády mnozí včetně princezny Elišky vkládali, se brzy rozplynuly.

Válečné útrapy vnesl do země nejprve habsburský vpád, který směřoval k ekonomickému srdci království, ke Kutné Hoře. Král Jindřich s českým panstvem na své straně odolával a nepřitele zahnal. Nicméně habsburské posádky někde své pozice udržely a střetávaly se s ozbrojenci českých pánů. Vleklá poziciční válka skončila až 1. května 1308 zavražděním římského krále Albrechta.⁶⁰ Klid však nenastal a nebylo ani v silách v zemi nezakotveného krále, aby udržel na uzdě rostoucí napětí mezi německým patriciátem a českým panstvem. I když Jindřich vůdčím patricijským rodům v městech nebyl v kritických chvílích oporou, nebránil na druhé straně jejich rostoucím ambicím, vyúsťujícím nakonec 15. února 1309 do protipanského útoku v Sedleci a v Praze. Byli při něm zajati někteří páni včetně Jindřicha z Lipé a také církevní hodnostáři.⁶¹

Trvající rozbroje mezi panstvem a patriciátem vyvolaly anarchii a s ní rostoucí nespokojenost všech vrstev obyvatelstva. Místo snahy o uklidnění přiléval málo schopný král svým jednáním ještě olej do ohně. Jeho plameny vyšlehly nakonec do spalující výše, když překročil únosnou míru ve vydirání klášterů, zvláště cisterciáckých. Od jejich představených v čele se zbraslavským a sedleckým opatem vzešel pro Korutance osudový plán,⁶² konzultovaný jistě s čelnými šlechtici. Nejdůležitější místo v něm zaujímala princezna Eliška Přemyslovna, předurčená královna a manželka budoucího krále.

Nejprve bylo nutno zjistit, zda Eliščiny názory a z nich plynoucí postoje umožní přikročit k realizaci pojatých záměrů. Ve prospěch připravovaného protikorutanského spiknutí vyznělo setkání zbraslavského opata Konráda s princeznou, k němuž došlo zdánlivě náhodou v přišerí pražské

svatovítské baziliky někdy v červenci 1309,⁶³ kdy už Prahu opět ovládal Jindřich z Lipé, propuštěný z nedávného zajetí. Eliška vyplakala před Konrádem svůj bol nad královstvím, jehož zrušení podle ní padá na hlavu švagra Korutana a sestry Anny, již prý dříve přála ráda z údelu království, které patří jí samé.⁶⁴ Z podtextu těchto slov a z nářku nad sebou, „sirotou zbavenou obou rodičů“, byla zřejmá princeznina touha po nápravě poměrů, na niž sama nestačí. Projevenou Eliščinu slabost opat Konrád zaznamenal s potěšenou myslí a hned jí také využil. S odvoláním na své postavení ve službách Eliščina otce, českého krále Václava II., se okamžitě pasoval na rádce princezny, královny dcery, s prohlášením, že chce „jako milující otec pečovati o onu pannu [=Elišku], kterou měl od dětství rád více než její ostatní sestry“.⁶⁵ Eliška se pomalu dostávala na překlenující můstek, po němž přecházela z duchovního světa tety Kunhuty na půdu státní politiky, do níž byla přímo vtahována cisterciáckými opaty, kteří tím získávali pro budoucnost možnost dále Elišku ovlivňovat.⁶⁶

Názorové splynutí mladé Přemyslovny s Konrádem nebylo jistě nijak ukvapené, jak by mohlo na první pohled vypadat. Zdá se, že se Eliška už dříve ve své myslí zaobírala zoufalou situací v zemi a rostlo v ní rozhodnutí udělat vše k jejímu zlepšení. Pro záchranu otcova dědictví pokládala asi za svou povinnost vystoupit proti škodícímu Korutancovi a činila tak s vědomím, že vnese rozkol do svého vztahu s jeho manželkou, svou sestrou Annou. Po předchozím rozhodování se mohla bez velkého rozmýšlení okamžitě spolčit s opatem Konrádem a jeho prostřednictvím s celou formující se protikorutanskou stranou. Znamenalo to i definitivní rozlučení s myšlenkou na službu Bohu v rouchu řeholním, k níž pravděpodobně pod vedením tety, abatyše Kunhuty, původně směřovala. Potvrzovala by to i kronikářova slova, podle nichž „takovou měla mysl, že chtěla se jeptiškou státi; kdyby jí to bylo možno, to byla by provedla žijíc“.⁶⁷ Není vyloučeno, že po příchodu Kunhuty s tím počítalo i její okolí a jako budoucí jeptišku ji také vnímalo.

Žijíc stále v atmosféře zbožnosti na hranici bigotnosti obklopila se princezna Eliška po otcově smrti kaplany a jeptíškami, přičemž vnější svět vnímala po nějakou dobu už jen přes vůni a kouřovou clonu kadidla. Do tohoto obrazu zapadá i skutečnost, že tato Přemyslovna byla z mála královských dcer, které nepostihly jakékoliv zásnuby a které se nestaly součástí snátkového kalkulu svého královského otce. Pod tlakem událostí se princezna Eliška v sedmnácti letech rozhodla snad z pocitu povinnosti vůči otcovskému dědictví vyměnit řeholní oděv za královskou korunu

a božského ženicha za pozemského. Prvním krokem k tomu bylo zmíněné setkání s opatem Konrádem a rozhovor v bazilice sv. Víta na Hradě. Ke konci života naopak vzdávajíc se po osudových ranách všech radostí, vyměnila královský dvůr a manželské lože za únik do soukromé sféry bohu libé činnosti a kajícího rozjímání. Do této hypotézy zapadají slova, vztahující se k posledním létům života české královny: „Jeptiškám, pokud mohla, se ve slovech, v oděvu, stravě snažila přizpůsobovat, neb jeptišky v oblibě měla ...“⁶⁸

Ale vraťme se k létu roku 1309, kdy kostky byly vrženy a události začaly nabývat na obrátkách. Umožnilo je vhodné skloubení politických zájmů protikorutanské opozice v Čechách s politickou situací v říši. Čeští aktéři věděli, že mohou spoolehnot na jedné straně na poměrně pevné politické zakotvení nového římského krále Jindřicha VII. Lucemburského, který stál v čele evropské politiky. Na druhé straně využívali slabé pozice Jindřicha Korutanského, jenž, stíhán nepřátelským postojem římského krále, se ocitl téměř v politické izolaci. Zájem české protikorutanské strany na odstranění Korutance z trůnu českých králů vycházel tudíž vstříc i současným zájmům římského krále. Vědomi si všech příznivých okolností začali Korutancovi odpůrci vyhlížet budoucího krále a Eliščina ženicha v rodině Lucemburků. Po tajných poradách na domácí půdě hledali cestu k tajnému jednání přímo s římským králem Jindřichem VII. Nalezli ji už v srpnu 1309 zásluhou královského vicekancléře Jindřicha z Villers-Bettnachu a mohučského arcibiskupa Petra z Aspeltu, kteří zjednali k Jindřichovi VII. přístup zbraslavskému opatu Konrádovi. Důvěrný rozhovor o situaci v Českém království probíhal v refektáři kláštera menších bratří v Heilbronnu i za přítomnosti Petra Žitavského, tehdy Konrádova kaplana. Obě strany si vzájemně ujasňovaly svá stanoviska. Jindřich VII. vyslovil svůj nezměnitelný názor, podle něhož bylo České království po vymření domácí dynastie říšským lénem, o němž rozhoduje jedině římský král. Naštěstí byl však přístupný k argumentům opata Konráda a Petra z Aspeltu, týkajícím se jiné, pro Čechy neméně důležité záležitosti. Oba preláti svým přesvědčováním odvrátili nebezpečí, že budou všechny čtyři dcery Václava II. vyloučeny z práv na českou korunu. Podařilo se jim to do té míry, že král Jindřich VII. dospěl k prohlášení, podle něhož „žádná jiná dívka nebo žena z kteréhokoli cizího národa nesmí se státi královnou v Čechách leč Eliška, dcera krále Václava, beze zření na jakoukoli překážku, která by se snad mohla naskytnout.“⁶⁹ Král tím sice uznal práva princezny Elišky k českému trůnu, ale ve vzduchu visela nadále otázka, koho jí určí za ženicha. Nasnadě byla další jednání,

jejichž programem mělo být vedle nastolení Lucemburků na český trůn také vyslovení jména ženicha pro českou princeznu.

Tato jednání bezpodmínečně vyžadovala shodu a posílení protikorutanského tábora v Čechách. Toho bylo dosaženo, když se za Elišku, „dědičku trůnu a dceru království“, postavily přední politické osobnosti, k nimž patřili Ronovec Jindřich z Lipé a Markvartice Jan z Vartemberka. Nadto se velmi kriticky na adresu Korutana začali vyslovovat i významní představitelé pražské diecéze, k nimž patřil například doktor kanonického práva, scholastik pražské kapituly Oldřich z Paběnic, kdysi člen přísežné rady Václava II.⁷⁰ Tehdy začal vstupovat na druhé straně do obranných akcí sám Jindřich Korutanský, který, pocitív přímé ohrožení, povolal vojenskou pomoc z Korutan v čele s Jindřichem z Aufenštejna.

Diplomatické aktivity protikorutanské strany v Čechách se v druhé polovině roku 1309 zbrzdily a k dalšímu vážnému jednání s králem Jindřichem VII. došlo až počátkem roku 1310. Ten na jeho základě potvrdil 31. ledna zachování veškerých práv a svobod Českého království, pokud zvolí Češi za krále jím určenou osobu.⁷¹ Hned na to v únoru Jindřich Korutanský, bedlivě sledující situaci, uzavřel s markrabětem Míšeňským a lantkrabětem Durynským, Fridrichem řečeným Čacký nebo Pokousaný, smlouvu o vzájemné pomoci. První část míšeňského vojska přišla do Prahy už v květnu. Zatím vojensky upevňoval a rozšiřoval své řady i protikorutanský tábor, zvláště když k němu přešli i někteří Korutancovi věrní spojenci, z nichž k předním patřil Vilém Zajíc z Valdeka, velký zástánce dědičných nároků Přemysloven.

Svou rostoucí převahu ukázali Jindřichu Korutanskému odpůrci v červnovém boji, k němuž došlo před Hradem a z něhož vyšli vítězně. Jindřich byl nucen vydat západní hradní věž (Bílá věž), kterou dosud držel, a opustit s manželkou Annou Pražský hrad. V této atmosféře byl svolán zemský sněm, který otevřeně zvažoval sesazení Korutance a rozhodl o vyslání slavnostního poselstva k Jindřichovi VII. Lucemburskému. Kromě složitých poměrů, panujících v českém království, mělo s římským králem jednat už také přímo o jeho synu Janovi, z české strany jediném kandidátu na český trůn. Tím měl být předem vyjádřen odmítavý postoj Čechů k Walramovi Lucemburskému, jehož chtěl římský král jako svého bratra určit za Eliščina ženicha. Členy dvanáctičlenného poselstva pověřeného jednáním s Jindřichem VII. bylo vedle tří cisterckých opatů, zbraslavského Konráda, sedleckého Heidenreicha a plasského Jana a tří zástupců šlechty i celkem pět zástupců Prahy a Kutné Hory, vybavených doprovodnými listy.⁷² Cílem cesty mluvčích Českého království byl

Frankfurt nad Mohanem, kam svolal Jindřich VII. říšský generální sněm, aby projednal závažné říšské záležitosti. Od 12. července započala složitá jednání mezi Lucemburkem a českou delegací, v nichž nakonec zvítězila vůle české šlechty. Po vzájemném úporném čtrnáctidenním přesvědčování král nakonec slavnostně prohlásil: „Hle, Jan, můj prvorozený, má si vzít princeznu Elišku za zákonitou manželku.“⁷³ Sňatek s Janem, tehdy už hrabětem lucemburským, měla česká princezna z vůle budoucího tchána uzavřít mezi 25. červencem a 1. zářím 1310 včetně. 25. červenec byl také dnem, kdy se zástupci Českého království slavnostně zřekli za přítomnosti kurfiřtů a dalších významných říšských představitelů českého krále Jindřicha Korutanského.⁷⁴

Vzhledem k tomu, že se římský král chtěl ještě před svatbou seznámit se svou budoucí snachou, bylo nutno jednat rychle, zvláště když v Čechách narůstaly vojenské Korutancovy aktivity, podpořené v červenci příchodem hlavního sboru míšeňských žoldněrů, které vedl nejstarší syn durynského landkraběte Fridricha Pokousaného, markrabě Fridrich Kulhavý. Bez ohledu na Korutancův postup byly po návratu poselstva v Praze přípravy k Eliščině svatbě neodkladně započaty.

Česká princezna začala vystupovat veřejně do popředí teprve v červnu 1310, když překonala všechny potíže, které vplynuly z její tajné účasti v protikorutanském spiknutí. O ní se museli samozřejmě dovědět postižení příbuzní, král Jindřich Korutanský se svou manželkou, Eliščinou sestrou Annou. Tehdy začal pracovat jejich pud sebezáchovy, z něhož vplynula snaha nebezpečné plány Elišky včetně sňatku s některým z Lucemburků nejen zkržít, ale zcela znemožnit. V jejich postupu vůči Elišce nechyběl ani pokus vnutit jí sňatek s bezvýznamným míšeňským šlechticem, s Otou z Burgau-Lobdaburgu, jemuž se Eliška bránila ze všech sil. Do mesaliančního svazku ji chtěli příbuzní přinutit mocí a násilím, přičemž jeho způsob a forma zůstávají tajemstvím. Tvzení, že příbuzní dokonce Elišce usilovali o život jedem, podaným v jídle, po jehož pozření prý téměř zemřela, je pro tendenčnost kronikářova vyprávění přece jen na pováženou. Nicméně nebezpečí pro Elišku bylo tak akutní, že Jan z Vartemberka, tehdy její přívrženec, urychleně připravil plán princeznina útěku. Podle Janova scénáře uprchla mladá Přemyslovna 28. května tajně z Pražského hradu na Vyšehrad v oblečení chudobné ženy, doprovázená služebnicemi Cecílií a Anežkou. Na památném místě Přemyslovců na ni čekal pan Jan se svou družinou, aby ji ochraňoval na cestě do Nymburka, své pevné bašty, která se na čas stala i útočištěm české princezny.⁷⁵ Po návratu do Prahy, kam byla slavnostně dopravena 29. června, se

Eliška brzy ocitla v kolotoči horečnatých příprav ke svatbě s Janem Lucemburským.

Na cestu za manželským „štěstím“ se vydala se skvělým doprovodem z Prahy 14. srpna, aby pokračovala dále přes Norimberk, kde přenocovala. Brzy poté se k ní připojil budoucí strýc, bratr římského krále Walram, pro ni původně určený ženich, aby ji doprovodil až do Heimbachu nedaleko Špýru. Zde, v johanitském klášteře, byla 28. srpna slavnostně představena česká princezna, vzhledem vysoká a majestátní žena s tmavými vlasy a tmavší barvou obličeje,⁷⁶ nejen svému ženichovi, ale i svému budoucímu tchánovi, jeho ženě a své budoucí tchyni, římské královně Markétě a také královně matce Beatrix. Po radostně vyznívajícím „přijetí do rodiny“ však následovaly pro Elišku trpké chvíle. Byly důsledkem zlých pomluv o ztrátě panenství, které se z kruhu příbuzných šířily na adresu české princezny z východní výspy říše, aby přinesly „květy zla“ se všemi důsledky až na jejím západě. Pomluvy dopadly na úrodnou půdu, protože česká princezna byla na svou dobu už dosti starou nevěstou.⁷⁷ A právě vyšší věk býval často spojován s „ověřováním“ panenství sborem úctyhodných matron, při jehož představě dnes naskakuje husí kůže.⁷⁸ Sama Eliška vyslechla s těžkým srdcem od svých průvodců zvěsti, které ji očerňovaly, a chtějíc se očistit od falešného podezření a přinést důkaz o své panenské čistotě, přistoupila na tuto ponižující proceduru.⁷⁹ Po splnění všech požadavků, kladených na Elišku ze strany budoucího tchána, se ve Špýru uskutečnily ve dnech 31. srpna a 1. září vlastní svatební obřady, po nichž následovalo několikadenní nevidané pohádkové veselí a hodování.⁸⁰ Na ně navazovalo osm dní pohody v Kolmaru, z něhož se novomanželé vydali do Čech po srdcervoucím loučení s královnou-matkou Markétou.⁸¹

Jindřich VII. v obavách o svého mladičkého syna, odebírajícího se na východ říše do nejistých poměrů v Čechách, zajistil ho doprovodem a péčí mohučského arcibiskupa Petra z Aspeltu a hornofalckého hraběte, zkušeného diplomata Bertolda z Hennebergu. Tyto Janovy poradce a poručníky, kteří disponovali i vojenskou mocí, vybavil starostlivý otec 16. září 1310 listinou, podle níž měli „plnou, všeobecnou a svobodnou moc jednat a rozhodovat“ v Českém království jménem římského krále.⁸² Oba poručníci se v Čechách mohli vždy spolehnout na podporu bývalých rádců krále Václava II., kterými byli na prvním místě strůjci Korutancova pádu, opati zbraslavský a sedlecký. Sbor Janových rádců doplňoval i další cisterciák, eichstättský biskup Filip.⁸³ Římský král věděl, co činí, neboť Jindřich Korutanský, posílený oporou Mišňanů, nezahálel. Jeho oddily se

obrátily ještě v době jednání českého poselstva ve Frankfurtu nejprve proti Kutné Hoře, která se mu už 18. července podrobila. Po dosažení tohoto úspěchu se Korutancovo vojenské seskupení obrátilo zpět ku Praze a obklíčilo ji. I když Korutanec se svými spojenci zůstával před jejími branami, mohl jako český král s malým doprovodem do města vcházet a z něho vycházet. Měl tak možnost navštěvovat svou choť Annu, která Prahu neopustila a ubytovala se v domě Mikuláše Velfovce (Velflovice) od Věže, který se nacházel na dnešním Ovocném trhu (čp. 587) v blízkosti (Prašné) brány.⁸⁴

Zásadní zlom v situaci nastal 14. září, kdy se Míšňanům podařilo proniknout brankou u sv. Františka na Staré Město. To už byl jen krůček, aby se králi Jindřichu Korutanskému podařilo po vyjednávání s Volframem z německého rodu Olbramoviců vstoupit s vojskem přes opevněný Juditin most i na malostranskou půdu. Stalo se tak s podmínkou, že král nepřipustí, aby se na Hradě, který spravoval mladý Heřman Zvířetický, usadila míšeňská posádka. Dané slovo nejen nedodržel, ale naopak ještě míšeňskému markraběti Fridrichu Kulhavému předal správu království se všemi jeho důchody na dobu trvání společné obrany.⁸⁵

Za této situace bylo nad slunce jasnější, že mladý Lucemburk, ubírající se s chotí po svatbě do Čech, bude muset důležitá centra země, Prahu a Kutnou Horu, dobýt vojensky. Přesto situace nevypadala tragicky, protože římský král nenechal svého syna na holičkách. Z Norimberka mu vyrazila 18. října 1310 na pomoc říšská knížata asi s třítisícovým vojskem. Před Kutnou Horou se k jejich prvním oddílům připojil se svou vojenskou silou také pražský biskup Jan IV. z Dražic. Po krátkém obléhání Kolína dorazil mladý Lucemburk ku Praze, kterou nakonec nedobyl bojem, ale lstí. Měl na ní zásluhu Eliščin kaplan Bernger (Berengar), který dal podle domluvy 3. prosince na znamení k útoku po třikráte zazvonit na větší zvon týnského kostela. Zatímco Lucemburk branou proraženou za pomoci pražských spojenců pronikl do Starého Města,⁸⁶ stáhl se na druhé straně Korutanec z Menšího Města a uchýlil se pod ochranu Pražského hradu, aby odtud, zajištěn rukojmími z řad patricijských synů, navždy prchl 9. prosince v noci tajně s manželkou Annou a s celou svou družinou, aniž dovedl do konce pokojné jednání o své rezignaci. Možná, že toto jednání podnítil veřejný soud na staroměstském rynku, před který Lucemburk pohnal už 6. prosince Korutancovy spojence.⁸⁷

Rychlý tok událostí se nezpomalil ani v dalších dnech. Na holdovacím sněmu, svolaném do Prahy hned k svátkům vánočním, se král seznámil s českou šlechtickou obcí. Tak jako za několik dní po vjezdu do Prahy

potrestal své nepřátele, odměnil nyní veřejně šlechtické předáky, kteří měli zásluhu na vítězství nové dynastie. Ti využili příležitosti a vyvinuli velký tlak na brzkou královskou korunovaci. Proto také hned v lednu začaly její chvatné přípravy. Slavnostní korunovační akt se konal v neděli 7. února 1311 v bazilice sv. Víta na Pražském hradě.⁸⁸ Při něm přijal Lucemburk českou korunu z rukou mohučského arcibiskupa, českého metropolity Petra z Aspeltu. Po svém choti jí byla okamžitě ozdobena i Eliška Přemyslovna, „vlastní nositelka dědického odkazu přemyslovského“.⁸⁹ Vedle české šlechty a zástupců měst byli slavnostní události přítomni i hosté z říše, avšak ke své lítosti chyběl její představitel a zároveň otec korunovaného Jana, římský král Jindřich VII. Lucemburský. Když skončila mše se slavnostním aktem korunovace⁹⁰, sestoupil král „s královnou z Pražského hradu ve veliké slávě. Neboť zástup, který šel napřed i vzadu, byl nesčíslný, oděný drahocennými rouchy; a nad hlavami nového krále a královny, sedících na vybraných koních, se vznášel jako zářící nebe baldachýn, vyzdvižený na čtyřech sloupcích. A doprovázel je středem obou měst až do kostela svatého Jakuba Menších bratří plesající zástup za zvuku trub, louten a píšťal, bubnů a kórů i hudby všeho druhu. V refektáři pak Menších bratří byla připravena podivuhodným dílem sedadla a stoly pro královskou hostinu. Také byla družina hodovníků rozdělena po přemnohých místech, neboť nebylo možno připravit tak velkolepou hostinu na jediném veřejném místě, protože byl mráz. Jedli tedy vesele a hodovali všichni spolu skvěle.“⁹¹

Manželství a politika

Královští manželé a jejich rezidence

Jakmile 9. prosince 1310 opustil Korutanec Pražský hrad, navštívil jeho šťastnější soupeř, nový český král Jan, baziliku sv. Víta, aby se poklonil ostatkům českých světců a patronů země. Poté následovaly kroky k Janovu seznámení s českou šlechtickou obcí, které vedlo k rychlé korunovaci 7. února 1311. Aktivita krále a dění kolem něho neprobíhaly ve vzduchoprázdnu a je více než jasné, že královští novomanželé museli mít své pevné zázemí. Ve vzduchu visela otázka, kde toto zázemí hledat nebo jinými slovy, kde královský pár v Praze vlastně sídlil? Neuvěřitelnou byla představa, že se zhýčkaný, náročný Lucemburk, vychovávaný a vzdělávaný na francouzském dvoře a pařížské univerzitě, spokojí se sídlem na Pražském hradě v blízkosti poničeného královského paláce. Představa o to absurdnější, když víme, že jeho rádce nebo spíše poručník Petr z Aspeltu byl „usazený pohodlně na Starém Městě ve výstavném domě bohatého Konráda z Chebu, zvaného Kornbühl; byl tehdy opravdu vládcem země české.“¹

Klíč k objasnění otázek kolem královské rezidence Elišky a Jana přinesl v šedesátých letech 20. století nečekaný objev velkolepé městské rezidence, skryté na Staroměstském náměstí za fasádou neobarokních omítek domu U kamenného (dříve bílého) zvonu čp. 605/I.² Jde o část městského sídla, které se původně rozkládalo na velkém pozemku, zahrnujícím několik dnešních parcel, jemuž dominoval dvoupatrový nárožní věžový palác se dvěma velkými slavnostními sály nad sebou. A je to právě dům U kamenného zvonu, který přesvědčuje i v dnešní podobě o tom, že byl rezidencí, která vyhovovala reprezentačním a oficiálním potřebám

7. Praha, Staroměstské náměstí, dům č. p. 605: U kamenného zvonu, detail s domovním znamením.

8. Praha, Staroměstské náměstí, dům č. p. 605 - I: U kamenného zvonu, pohled na západní průčelí.

9. Praha, Staré Město: Dům U Štupartů, č. p. 647 – I.

krále a zároveň sloužila jako pohodlné obydlí pro soukromý život jeho rodiny. O prvním svědčí západní část rezidence se sály a průčelím obrácenými k náměstí, o druhé funkci stavební uspořádání jižního křídla. Celý honosný objekt však postrádal prostor, který by mohl být využíván jako hradní nádvoří. Nahradilo ho hlavní tržiště čili Velký rynek (dnešní Staroměstské náměstí), které tak sloužilo městu i dvoru, jak ukázaly události bezprostředně následující po příjezdu krále. Už tři dny po Janově vjezdu do Prahy, 6. prosince 1310, se konal na staroměstském Velkém rynku před domem Šimona Štuky, který se kdysi nacházel buď na místě rezidence nebo vedle ní, veřejný soud, před nímž stáli provinilci, kteří pomáhali králi Jindřichu Korutanskému. Brzy poté, 25. prosince, zde vzdali hold a složili přísahu věrnosti novému králi měšťané i šlechta. Staroměstské tržiště bývalo také svědkem zábavnější dvorské podívané, k níž patřily turnaje. Zda jich bylo více, nelze říci, ale z pochopitelných důvodů a snad i ze zlomyslnosti se kronikář, který měl k Lucemburkovi výhrady, s chutí zmínil právě o turnaji konaném 24. února 1321, na který král Jan „pozval přemnoho urozených pánů. Při něm těžce spadl s koně, a když se dlouho válel v převelikém blátě a byl hrozně pošlapán nohama koní, byl konečně stěží vytažen ze zástupu takřka polomrtev se zablácenou zbraní a úplně zohaveným oděvem. Při té žalostné podívané někteří nařikali, druzí však tleskali ...“³

Směrem ke staroměstskému tržišti bylo obráceno průčelí, jehož výzdoba vypovídala o funkci městského paláce jako královské rezidence. Výrazné byly sochy krále a královny zpodobněné v královském majestátu a provázené dvěma zbrojnoši. Ikonografický program průčelí působí dojmem bezprostřední vazby k dění, odehrávajícímu se z podnětu královské moci na staroměstském tržišti a „vyjasňuje cestu k pochopení prolnutí dvorského a městského prostředí“.⁴ Vzhledem k tomu, že události spojené s královským majestátem začaly na staroměstském hlavním tržišti probíhat hned po Janově vstupu do Prahy, zní zcela přijatelně názor Kláry Benešové, který připouští, že se Jan Lucemburský a Eliška Přemyslovna zřejmě stali majiteli rezidence na dnešním Staroměstském náměstí po Janově nástupu na český trůn. A stejně přijatelně působí názor též autorky, která pokládá za iniciátora výstavby a její rychlé dostavby právě často zmiňovaného Petra z Aspeltu. Králi Janovi a jeho manželce měl sloužit městský palác za rezidenci až do obnovy královského paláce na Pražském hradě. Že se tak nestalo, nezapříčinily jeho nedostatky, ale rozpad manželství královského páru, jehož postup byl přímo úměrný úpadku moci českého krále.

K reprezentačním a snad i ke správně kancelářským účelům panovníka byla využívána západní část paláce se dvěma velkými sály v nárožní věži, obrácenými k náměstí. Jižní křídlo sloužilo k soukromému životu, k němuž jistě patřily porody a výchova dětí. Ústřední místo v něm zaujímal kaple (oratoř), pokládaná za „komunikační cíl“ jižního křídla. Pro královnu Elišku byla nepochybně místem k rozjímání, jehož mystickou atmosféru spoluvytvářely ostatky svatých,⁵ za jejichž schrány snad byly využívány dva dodnes zachované výklenky (niky).⁶ Úvahy o vztahu kaple v prvním poschodí k prostoru v přízemí, pokládanému některými odborníky také za kapli, se různí v chápání jejich funkcí. Zatímco na jedné straně je přízemní kaple pojímána jako svatyně, sloužící normálním liturgickým obřadům, a kaple v prvním poschodí za prostor pro soukromou zbožnost,⁷ je na druhé straně chápána funkce kaplí zcela opačně.⁸ Pochybnost o jakékoliv kultovní funkci přízemního prostoru je zřejmá z třetí úvahy: „Byl-li vůbec užíván jako kaple, tak až dodatečně, po výzdobě nástěnnými malbami.“⁹

S manželským královským párem je spojován také dvorec na místě dnešního domu U Štupartů (čp. 647/I). Přitom není zcela jasné, zda sloužil královně nebo králi. Dříve se historici klonili k názoru, že se dům matky Karla IV. nacházel právě zde¹⁰, novější výzkumy ho přisuzují spíše Janu Lucemburskému.¹¹ S větší pravděpodobností k městskému paláci na dnešním Staroměstském náměstí než k sídlu ve Štupartské ulici se vztahuje i zmínka, podle níž Karel IV. po návratu do Čech prodlé krátce „v domě své matky“.¹²

Ať tak či onak, po dobu trvajících soužití lze za společný domov Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny pokládat zřejmě jedině městský palác na dnešním Staroměstském náměstí. V dalších rezidencích pobývali královští manželé spolu jen vzácně, většinou v nich každý z nich hledal své vlastní soukromí. Události z Eliščina života přivádějí k poznání, že jejím oblíbeným místem byl hrad Loket.¹³ Ve společnosti krále Jana jí poskytoval potěšení z mihotavých okamžitů jejich manželského spoluzití. V době osamocení a ohrožení se do jeho zdi uchylovala k ochraně své i svých dětí. Důvěra královně v Loket jako bezpečnou baštu byla oprávněná, protože byl od třicátých let 13. století jedním z klíčových hradů království, svým významem se řadil hned za Hrad pražský a také časté pobyty panovníků dávaly královně za pravdu.¹⁴ Pro Elišku mohla být vedle bezpečnosti přitažlivá i okolnost, že Loket nikdy nebyl izolovaným hradem, ale rozsáhlejším sídlištěm. S dětmi obývala hradní palác (Markrabský dům), vázaný na stavbu donjonu. O dokonalosti obranného systému

svědčí i královny potíže, které zažíval se svými ozbrojenci při vpádu proti královně do hradu v únoru 1319.¹⁵

Nejoblíbenějším místem pobytu královny Elišky bylo zřejmě její věnné město Mělník. Za Jindřicha Korutanského se možná na čas dostalo do rukou Fridricha Míšeňského.¹⁶ O málo později, v postavení královny, však už Přemyslovna s určitostí shlížela z mělnického starobylého hradu¹⁷ do širého okolí hledajíc klid a pohodu. K té přispívalo jistě i zázemí, které jí poskytoval dobrý vztah s mělnickou kapitulou a zdejším obyvatelstvem.¹⁸

Co se týče krále, pobýval na Moravě pravděpodobně nejraději v Brně, kam s ním v druhém desetiletí až do manželské roztržky zajížděla i jeho choť a jistě zde s ním v královském domě na Rybném trhu¹⁹ prožila i nejednu hezkou chvíli. Později ve dvacátých letech samotného krále přitahovali silou magnetu jeho oblíbenci královna vdova Rejčka a pan Jindřich z Lipé. Jinak působil Jan Lucemburský stále více a více dojmem, že návraty do Čech a zdejší krátké pobyty jsou pro něho nutným zlem, které musí přežít, aby načerpal nové finanční prostředky pro své dobrodružné podniky. Přes své pobyty a zastavení zůstával v Čechách cizincem, jak tomu odpovídá tvrzení, že „jsa odchovancem francouzské moci, zůstal vždy tělem i duší hrabětem z Lucemburka a tak i zahynul“.²⁰ V rodné zemi byl podle svědectví sekretáře, básníka a společníka Guillaumea de Machaut nejoblíbenějším místem Janova pobytu hrad Durbuy, koupený v roce 1314 od paní z Blankenheimu. Od roku 1322, tudíž v době, kdy se Eliška Přemyslovna uchýlila do Bavor, se datuje opětne sblížení Jana Lucemburského s pařížským dvorem. V jeho blízkosti v Paříži získal Lucemburk od přátelsky nakloněného francouzského krále Filipa VI. z Valois v únoru 1328 krásný palác (hôtel) Nesle s rozsáhlou okouzující zahradou, ležící mezi branami St. Honoré a Montmartrem. Kdysi v něm žila a zemřela matka francouzského krále Ludvíka IX. Po Janově smrti přešel palác na jeho nešťastnou dceru Jitku (Bonnu-Gutu) a s ní tudíž opět na francouzskou korunu.²¹

Už jen na okraj je třeba připomenout, že Eliška po svém odchodu do Bavor žila z milosti svého zetě Jindřicha Dolnobavorského na jeho rodových wittelsbašských hradech.²² Vedle Landshutu dokládají prameny za místa jejího pobytu také Koubu (Cham)²³ a Wasserburg.²⁴ Landshut, nad nímž se zdvihá na pravém břehu Isaru hrad, povýšil na hlavní a rezidenční město Dolního Bavorska v roce 1255 Wittelsbach Jindřich XIII.²⁵ Starý říšský hrad Kouba (Cham) tvořil původně součást pevnostního ochranného systému proti Čechům. Byl politickým i vojenským ústředím mar-

ky, tyčícím se na návrší Galgenbergu východně od dnešního města. Jeho držba přešla po vymření hrabat z Chamu v roce 1204 na Wittelsbachy a v roce 1255 na jejich dolnobavorskou linii s rezidencí v Landshutu. Postupně se u jižního svahu vyvíjelo sídliště Cham, které bylo označeno za město poprvé v roce 1230.²⁶ Na krásném místě, a zároveň strategicky výhodném, byl postaven v ohbí řeky Innu v roce 1137 hrad Wasserburg, který připadl v roce 1248 i se sídlištěm vévodovi Ottovi II. Bavorskému, a tím i rodu Wittelsbachů.²⁷

Spokojené počátky v roli manželky a královny

Okolnosti, za nichž bylo uzavřeno manželství Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského, se vymykaly běžným zvyklostem. Nepředcházely mu zásnuby, vyjednané rodiči nebo příbuznými a stvrzené smlouvou. V případě Elišky projednávali její svatební záležitosti místo rodičů a proti vůli příbuzných představitelé vlivných politických a společenských skupin Čech a ona sama byla od počátku do sňatkové záležitosti, která se jí týkala, vtažena.²⁸ Nebyla tudíž v roli manipulované nevěsty, které se nikdo neptal na mínění. Je pak nabíledni, že těžko mohla být od počátku manželství ke všemu dění jen pasivně přihlížející manželkou. Oprávnění k politické aktivitě jí dávalo vědomí „pravé královny“, dědičky a nástupkyně starobylé české dynastie Přemyslovců. Její subjektivní vědomí plně souznělo s obecným soudobým názorem, který uznával podobné nároky a nerad je opomíjel.²⁹ Právně prý dědické nároky Přemysloven stvrzovalo jakési privilegium, které údajně v roce 1265 vydal pro Přemysla Otakara II. římský král Richard Cornwallský. Vzhledem k tomu, že se o něm ví jen nepřímo, bývá mnohdy zpochybňováno.³⁰

Politické záměry královny Elišky a snahy navázat na vládní politiku posledních českých králů z jejího rodu při směřování k upevnění panovnické moci se setkávaly s porozuměním cizích rádců, kteří Jana Lucemburského provázeli z pověření jeho otce, římského krále Jindřicha VII. Zvláště vítanou byla pro Elišku spolupráce s Petrem z Aspeltu, který se osvědčil ve službách některých evropských panovníků včetně českého krále Václava II., u jehož dvora působil od roku 1296.³¹ Zkušenější a osobnostně zralejší Eliška byla spolu s rádcí Petrem z Aspeltu a Bertoldem z Hennebergu svému o čtyři roky mladšímu manželovi, českému králi Janu Lucemburskému, při prvních vladařských krocích oporou. Souhra

všech okolností se utvářela zpočátku v Eliščin prospěch a zajišťovala jí první tři roky skutečný a uznávaný podíl na vládě v zemi, jenž – i když oslabován – trval v podstatě do roku 1319. Formálním vyjádřením královna mocenského podílu byly ve dvou listinách, vydaných Lucemburkem v červnu a říjnu roku 1312, pojmy (*consors=consortium regni* a *collateralis*), jimiž král přiznával podíl své manželky-královny na vládě a označoval ji za svého důvěrného rádce.³² Postavení Elišky v dvorském vládním uskupení, o něž se král Jan opíral a jehož jádro spolu s ní tvořili jistě cisterčtí preláti a oba cizí rádcové Petr z Aspeltu a Bertold z Hennebergu, dokládá i její účast při dvou důležitých podnicích a jednáních mimo Prahu, na níž měl král osobní zájem. V polovině května 1311 se Lucemburk vypravil se silným vojskem na Moravu, aby se nad ní ujal svrchované moci, jejíž převzetí dříve projednal v Chebu s Fridrichem Sličným Habsburským, který se dobrovolně vzdal zástavy Moravy. Královna Eliška patřila ke královu doprovodu, který kromě předních českých pánů a cisterckých prelátů včetně eichstättského biskupa Filipa z Rathsamhausenu tvořili němečtí rádcí. Patřil k nim mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, hrabě Bertold z Hennebergu, švábský fojt Diether z Castellu a Albrecht z Hohenlohe.³³

Po náhlé a nečekané smrti římského císaře Jindřicha VII. Lucemburského 24. srpna 1313, byly ve hře nároky na římský trůn a český král vstupoval v boji o jeho získání na kolbiště evropské politiky. Tudíž říšské záležitosti byly na pořadu dne i ve würzburských poradách, jichž se na žádost krále účastnila spolu s Petrem z Aspeltu i královna Eliška. Protože si Jan Lucemburský uvědomoval, že ho vážná situace zdrží v říši delší dobu, pověřil správou Českého království na dobu své nepřítomnosti opět své německé rádce Petra z Aspeltu a Bertolda z Hennebergu. Pro Elišku to bylo zřejmě vítané rozhodnutí, protože na oba tyto „muže dvora“ spoléhala bezvýhradně i ona sama. Řešení přijatelné pro královský pár však začalo rozdmýchat už začínající se jiskřičky nespokojenosti v české šlechtické obci. Její předáky stále více a více pobuřovala přítomnost německých úředníků, podílejících se velkou měrou na vládě královského dvora. Avšak král žádné vření v české šlechtické obci při svém krátkém zastavení v Čechách v létě 1314 nepociťoval. Protirežimní nálada českého panstva byla zatím mírněna vyhlídkou na to, že český král Jan získá po svém otci římskou korunu. Tato naděje však vyšla naprázdno, když po složitých jednáních byl římským králem 20. října 1314 zvolen Wittelsbach Ludvík Bavor. Při jeho volbě šlo už o počátek dualismu říšské moci, když byl dříve vědomě s předstihem opozičními kurfiřty provolán římským

králem Fridrich Sličný Habsburský. Rozdvojení říšské moci přivodilo vleklý konflikt mezi Wittelsbachy a Habsburky, provázený neustálým řinčením zbraní. Jan Lucemburský, přívrženec Wittelsbacha Ludvíka Bavora, nevyšel z boje o korunu římského krále zcela naprázdno. Spojenecká smlouva, kterou s ním Ludvík 4. prosince 1314 uzavřel, byla jasným ukazatelem, že český král bude mít v budoucnu co mluvit do říšské politiky. Získal takto ostruhy a prestiž na poli evropské politiky, vracel se Jan Lucemburský do Českého království s vidinou upevnění královské moci. To ještě netušil, do jaké míry narostla napříč celou šlechtickou obcí nepřátelská nálada proti cizincům pražského dvorského okruhu a jejich režimu. Měl se to dovědět velmi brzy po návratu do Čech, když nebyl schopen v důsledku vzdorného postoje šlechty shromáždit zemskou hotovost, která by osvobodila východní Moravu od nájezdů trenčinského pána Matouše Čáka.

Čelní představitelé české šlechty využili zahraničně politické situace k nátlaku na krále, jehož výsledkem bylo koncem dubna 1315 okamžité propuštění vlivných říšských rádců, Petra z Aspeltu a Bertolda z Hennebergu. Mávnutím proutku se poté sešla mohutná zemská hotovost, jejíž jednotlivé oddíly vedli proti Matoušovi Čákovi představitelé mocných šlechtických rodů včetně Ronovce Jindřicha z Lipé. Vojsko, v jehož čele stál král Jan, vytáhlo z Prahy v den narození druhé královny dcery 21. května 1315.³⁴ Správu země po dobu své nepřítomnosti svěřil Lucemburk biskupu Janovi z Dražic, vystupujícím v hodnosti královského hejtmana, který byl v přátelském vztahu k mocnému velmožovi Jindřichovi z Lipé. „Vstup pražského biskupa do aktivního politického života byl neklamným důkazem toho, že rozhodnutí krále Jana a propuštění cizích rádců přijali příznivě zvláště představitelé, pro něž hrdé národní sebevědomí bylo základní složkou jejich politické orientace. Nelze se proto divit, že se v tu dobu spojil s úsilím Jindřicha z Lipé i jeho urozený oponent, žárliví na jeho moc a popularitu, Vilém Zajíc z Valdeka“.³⁵ Postoj biskupa Jana a jeho činnost ve funkci královského správce země nelze chápat jako signál jednotného politického postupu rádového a světského kléru v českých zemích. Od pražského biskupa, obhajujícího zájmy své národní církve, se v politické orientaci jistě odkláněli původem němečtí cisterciáckí opati s řádovým ústředím v zahraničí,³⁶ kteří měli blízko k prostředí dvora a ke královně. Z prelátů světského kléru zaujali vůči dvoru a královně shodný postoj s cisterckými opaty časem i představitelé moravské církve. Datuje se zvláště od roku 1316, kdy na olomoucký biskupský stolec dosedl Konrád, původem Bavor, chránělec Petra z Aspeltu.³⁷

Královně, pro niž byl především Petr z Aspeltu zárukou politického vývoje, navazujícího na linii posledních Přemyslovců potažmo jejího otce Václava II., skončilo odchodem spolehlivých cizích rádců z pražského dvora období relativní spokojenosti, zvláště když z vysoké politiky ustoupili i cisterčí opatě.³⁸ Přemyslovna se ocitla dočasně v politickém vakuu. Podepsal se na něm jednak odchod cizích rádců od pražského dvora, v nichž měla své hlavní spojence, a také změna v chování mladého chotě, který jednak politickými zápasy osobnostně dospěl,³⁹ jednak spojenectvím s římským králem Bavořem se začal cítit více než v Čechách doma už nejen v Lucembursku, ale i na kolbištích říšské politiky. Shodou okolností Eliška znejistěla i v rodinných záležitostech, když 21. května 1315 porodila místo očekávaného dědice nechtěnou dceru, což ji král dal neomaleně najevo.⁴⁰ Teprve z dalšího vývoje vyplynuly nové možnosti a vzešli noví spojenci, s nimiž se královna Eliška snažila čelit nové politické situaci v zemi.

Od převratu v roce 1315 k rozpadu manželství a politickému pádu

Jak už bylo připomenuto, pustošivé vpády Matouše Čáka na východě Moravy daly české šlechtě jako na zavalanou možnost aktivního nátlaku na krále při prosazování svých požadavků. Chtěl-li panovník proti trenčínskému nájezdníkovi shromáždit potřebnou zemskou hotovost, musel splnit podmínku šlechty, již bylo odstranění cizích rádců, obklopujících krále a královnu. Jejich trvalé působení u dvora chápala česká šlechta jako porušení inauguračních diplomů, které vydal Jan Lucemburský při nástupu na český trůn v letech 1310 a 1311 jako záruku jejich politických výsad.⁴¹ I když se na jaře 1315 proklamováním národního uvědomění šlechta spojila proti králi načas do jednoho šiku, byla ve skutečnosti pod pláštěm jednoty rozštěpena svými partikulárními zájmy do dvou táborů, což se velmi brzy projevilo. Mocnému, politický tón udávajícímu uskupení východočeských Ronovců se severočeskými Markvartci a dalšími spojenci v čele s velmožem Jindřichem z Lipé čelil Vilém Zajíc z Valdeka z rodu Buziců, vůdce západočeské a částečně i jihočeské šlechty, u níž jazýček vah vychyloval na tu či onu stranu jihočeský velmož Petr z Rožmberka.

V pánovi z Valdeka a jeho věrném spojenci Bavorovi ze Strakonice nacházela Eliška tradiční stoupence Přemysloven od dob, kdy oba šlechtici stáli v boji proti Rudolfovi Habsburskému obhajující práva Anny jako

dědičky přemyslovského rodu.⁴² V době spiknutí proti Korutancovi v roce 1310 přešli na lucemburskou stranu Elišky Přemyslovny,⁴³ kterou od roku 1315 také jednoznačně podporovali v jejím politickém zápasu s Jindřichem z Lipé.

Od počátku srpna 1315 se pevně usadil v úřadech nejvyššího maršálka Českého království a královského podkomořího⁴⁴ Ronovec Jindřich z Lipé. Jeho nerozlučného přítele a spojence Markvartice Jana z Vartemberka jmenoval král moravským hejtmanem. Tehdy bylo zřejmé, že ostrý konflikt mezi oběma šlechtickými tábory je na dohled. Záminku k jeho vznícení dala nenasytlost Jindřicha z Lipé, který začal k vyrovnávání svých finančních pohledávek u krále nekontrolovaně zneužívat svého úřadu podkomořího a přivlastňoval si zástavou nejen zemské statky, ale i velké královské důchody plynoucí především ze stříbrného bohatství Kutné Hory. Tímto způsobem Jindřich nesmírně zbohatl a své bohatství, s nímž se nemohl měřit ani král, vystavoval patřičně na odív.⁴⁵ To byla voda na mlýn jeho nepřátel, kteří ho u dvora obvinili z velezrádných úmyslů a dosáhli u krále a královny souhlas k Jindřichovu zatčení. Radost okamžiku si vychutnal právě Vilém Zajíc, když 26. října 1315 odváděl se svou ozbrojenou družinou z Pražského hradu Jindřicha v poutech do zajetí na hrad Týřov nad Berounkou.

Po Ronovcově uvěznění se proti dvoru přivalila vlna odporu ze strany jeho mocně rozvětveného panského rodu znaku ostrve (páni z Dubé, z Lipé, z Lichtenburka atd.) a spojenců, kterou nemohl král vojensky sám zdolat. Nejprve poslal v prosinci 1315 těhotnou královnu Elišku s bezvýslednou žádostí o pomoc k Ludvíku Bavorovi⁴⁶ a potom se obrátil s větším úspěchem na německé arcibiskupy, spolehlivého Petra Mohučského a svého strýce Balduina Trevírského. Oba skutečně přitáhli s vojskem do Čech a vyřešili situaci tím, že pohnuli českého krále k vyjednávání. Jeho prvním výsledkem byly podmínky propuštění vězněného Jindřicha z Lipé, k němuž došlo 17. dubna 1316. Za necelý měsíc poté se král Jan dočkal dědice trůnu, neboť 14. května 1316 mu Eliška ve staroměstské rezidenci porodila prvorozeného syna Václava (později Karel IV.).⁴⁷ Po této radostné události a zdánlivém zklidnění situace neměl král v Čechách už žádné stání. Opouští je 17. srpna 1316, aby poskytl pomoc římskému králi Bavorovi proti jeho rivalovi Fridrichu Sličnému. Správu království a úřad podkomořího svěřil Petru z Aspeltu, který zatím setrval v Čechách. Z titulu svého úřadu musel králi posílat každý týden do zahraničí 300 hřiven na výdaje a umořování dluhů. Petr byl za třičtvrtě roku natolik znechucen, že složil počátkem dubna 1317 své úřady do rukou královny

Elišky a opustil navždy Prahu i České království. Těžko říci, zda se na Petrově odchodu podepsalo chování krále či poměry v Čechách. Ty rozhodně nebyly idylické, protože sama královna sáhla měsíc po manželově odjezdu pro bezpečnost svého synka ke zvláštnímu opatření. Projevila při tom bezmeznou důvěru Vilémovi Zajíci z Valdeka svěřujíc dítě do jeho péče, aby zajistil jeho ochranu na hradě Krívoklátu.⁴⁸

Královna jako regentka se pochopitelně obklopila rádci a důvěrníky, kterým věřila. Její regentská rada sestávala z olomouckého biskupa Konráda, kancléře Jindřicha, podkomořího Viléma Zajíce z Valdeka a Vinanda z Buchsesu, německého šlechtice z Porýní.⁴⁹ Eliška v čele zemské správy vyvolala ve šlechtickém táboře Jindřicha z Lipé bití na poplach, které bylo výzvou k domácí válce. Ta se také rozhořela s nevídanou silou a přinutila 20. června 1317 Elišku k hledání útočiště pro sebe i své tři děti na hradě Lokti. 24. června, tudíž čtvrtý den po královnině odchodu z Prahy, dochází ke sněmování v refektáři dominikánského kláštera sv. Klimenta, jemuž byli vedle šlechticů obou zneprátených skupin přítomni zřejmě i pražští patricijové. Ze středu sněmujících byli vybráni dva poslové, Lev, provinciál křížovníků, a patricij Fridrich „od Kokotů“, aby oznámili sjednané mírové podmínky nejdříve královně na Loket a potom králi. Odmítnuti byli nejen poslové, ale i Jindřich z Lipé, který chtěl poníženy mi prosbami získat u královny milost a poskytnout jí plné zadostiučnění.⁵⁰ Královna nedopřála Jindřichovi sluchu z mnoha důvodů. Byl strůjcem nežádoucího sňatku její nevlastní sestry Anežky a milencem její nevlastní matky, vdovy královny Rejčky. Měl špatný vliv na jejího manžela, českého krále Jana, a přitom myslel více na prospěch svůj a svého rodu než na králův, protože si bez skrupulí přivlastňoval zemské hrady a královské důchody. Hlavně však v čele svého šlechtického tábora bořil snahy Přemyslovy po upevňování neomezené královské moci. Eliška se domnívala, že jako královna nemusí takové nehoráznosti trpět od vazala, jako vládkyň od služebníka a paní od rytíře.⁵¹ Přesvědčena stejně jako její přátelé a rádci, autoři Zbraslavské kroniky, že existence českého státu je zajištěna v duchu tradic posledních přemyslovských panovníků především silnou královskou mocí, postupovala nekompromisně a netakticky proti každému, kdo ji chtěl omezovat, především pak proti svému hlavnímu nepříteli, panu Jindřichovi z Lipé. Ten ovšem chápal v souladu s pojetím Dalimilovým panovnickou vládu za odvozenou od šlechtické, tudíž šlechtu za oprávněnou se s panovníkem na moci podílet.⁵² Vzhledem k současné mocenskopolitické pozici obou zastánců rozdílných koncepcí bylo okamžitě zřejmé, kdo z konečného střetu vyjde jako vítěz.

10. Loket, hrad. Pohled od severozápadu.

Královna Eliška, osamocená a izolovaná na hradě Lokti, hledala pomoc u svého manžela, krále Jana. Její poslové, mezi nimiž byl i Petr Žitavský, zastihli krále v Trevíru a vyřídili mu královninu výzvu k rychlému návratu. Odpověděl kladně a 12. listopadu stanul před branami hradu Lokte připraven táhnout s vojskem proti pánovi z Lipé a jeho šlechtickému táboru. Tehdy došlo k události, která by stála v budoucnu za samostatnou úvahou v rámci studia problémů středověkého nacionalismu. Táž šlechta, která z pocitu národního sebevědomí⁵³ žádá na jaře 1315 českého krále Jana o propuštění cizinců od královského dvora, se v prosinci 1317 s cizinci proti králi spojuje. V čele s Jindřichem z Lipé uzavírá 27. prosince spikleneckou smlouvu s římským vzdorokrálem Fridrichem Sličným Habsburským⁵⁴ proti českému králi Janu Lucemburskému.⁵⁵ Část české šlechtické obce se spolčuje s příslušníkem rodu, který její mluvčí, neznámý autor Dalimilovy kroniky, pokládá jednou provždy a neodvolatelně za „vrahy Čechů“.⁵⁶ Zdá se tudíž, že zdůrazňování vznešeného národního hlediska ze strany české šlechty v roce 1315 je třeba chápat spíše jako pragmatické využití vhodného prostředku v mocenském zápasu s králem.

Za spojenectví s Habsburkem v roce 1317 měla české šlechtice ospravedlňovat šířená zvěst, podle níž chtěl král Jan Lucemburský směniti s Ludvíkem Bavořem Rýnskou Falc za České království. Naplnění dohody prý zabránil Eliščin odpor.⁵⁷

Začátkem února 1318 se Jindřich z Lipé pohnul se značnou domácí vojenskou mocí posílenou z Rakouska a Uher před Brno a obklíčil svého vlastního krále, který zde asi od konce ledna dlel se svou manželkou.⁵⁸ Ten se poddal a prohlásil, že je ochoten jednat o příměří. Po jeho uzavření se na něho Jindřich z Lipé obrátil s tím, že ho neprosí o nic jiného než o mír. I když král vyhověl, českému velmoži z Lipé jeho vstřícnost nestačila, protože chtěl do mírového programu zahrnout i Habsburky. Ti prý musí jako smluvní strana propustit jeho a další české šlechtice ze spojeneckého svazku, což platí i obráceně. Tímto požadavkem Jindřich krále Jana, spojence Ludvíka Bavora, a tudíž protivníka Habsburků, rozčílil k nepřítelství. Rozhněvaný král okamžitě přerušil jednání a odebral se ještě za stavu příměří koncem února do Prahy i s královnou Eliškou, která se už 23. března setkala v Lokti se svými dětmi.⁵⁹ Plný rozhořčení vůči české šlechtě nenechal král ani Vilémovi z Valdeka, královninu přívrženci, podkomořský úřad. Přenesl ho na Fridricha ze Schönburgu⁶⁰ a zároveň jmenoval nejvyšším maršálkem porýnského Němce Konráda z Buchsesu.⁶¹

Co však dále za situace, kdy šlo českému králi o existenci? Naštěstí se v Čechách brzy objevil Lucemburkův spojenec, římský král Bavor. Při schůzce v Chebu domluvili oba králové sněmovní jednání, k němuž se česká a moravská šlechta sešla v Domažlicích o Velikonocích 23. dubna. Na něm došlo i za přítomnosti Přemyslovny k vyhlášení zemského míru a všeobecné amnestie pro ty, kteří se v čele s Jindřichem z Lipé postavili proti králi a jeho majetku. Král se zavázal, že propustí cizí žoldnéře a nebude v budoucnu povolávat další do země, a především, že s okamžitou platností „nesmí žádnému cizinci a přistěhovalci svěřovati obročí (=úřady), nýbrž že bude projednávat všechny záležitosti království s radou Čechů.“⁶² Svě závazky začal Lucemburk okamžitě plnit propuštěním cizinců z úradů, takže podkomořím se stal opět pan Jindřich z Lipé, který tak znovu ovládl královské finance. Na usmíření protichůdného šlechtického tábora jmenoval král nejvyšším zemským maršálkem Viléma Zajíce z Valdeka. Rozděleny byly i další úřady. Protihodnotou za královy ústupky šlechtici složili králi znovu přísahu věrnosti a poslušnosti. Nicméně o tom, že by jejich předáci, zvláště Jindřich z Lipé a jistě i Vilém z Valdeka, měli vrátit rozchvácené královské statky, nepadlo ani slova.

Vedle obdarovaných a omilostněných se však našel i obětní beránek, jehož výběr jistě nebyl náhodný. Byl jím kancléř a vyšehradský probošt Jindřich,⁶³ důvěrník královny Elišky, který byl dříve členem její regentské rady. Obviněn snad z rozdmýchávání sporů mezi královským dvorem a šlechtou,⁶⁴ byl zatčen a v okovech dopraven na Křivoklát, z jehož vězení se musel vykoupit vysokou částkou. Na této akci se kupodivu podílel i kancléřův dřívější podílík v regentské vládě královny, Vilém Zajíc z Valdeka. Dle mínění některých tomu tak bylo proto, že Jindřich prý věděl o Vilémových intrikách a musel být umlčen.⁶⁵

Válka v zemi ustala a domácí šlechta, méně spolehlivá než cizinci, získala vedle panovníka svůj díl na vládě. Šlo o díl převažující onen panovníkův, takže spíše než král vládla šlechta, jmenovitě Jindřich z Lipé. Krále prohra se šlechtou nijak netížila už vzhledem k jeho osobní lehkomyšlnosti, a zvláště k lhostejnosti k osudům Českého království, jež pro něj mělo cenu především jako zdroj peněz, které při svých dobrodružných podnikcích lehkovážně rozhazoval.⁶⁶ Velký znalec pramenů této doby Emil Schieche posuzuje Lucemburka velmi kriticky a bez jakéhokoliv obdivu k jeho diplomatické činnosti: „Uvažujeme-li důkladně o všem, co se dělo v jeho okolí, uvědomíme si, že tento panovník neměl nikdy směrnic plynoucích z jeho nitra ani mravních závazků na delší dobu. Nelze vůbec dojíti jednotného názoru v řešení otázky, z jakých důvodů zasahoval do sporů o nadvládu v Evropě... Nehájil vždy s náležitým důrazem zájmů království, jež mu přinesla věnem jeho první choť... Jedna však, zdá se mi, byla horoucí jeho tužba: chtěl vždy býti a po všechem život zůstal hrabětem z Lucemburka a tím i vasalem francouzské koruny a představitelem mravů západního rytířstva. V horách nad Moselou stála jeho kolébka, do nich spěchal vždy znovu ať již od Němnu neb Arna, ať ode dvorů králův uherských, francouzských neb některého německého knížete, kdykoliv blaho rodného kraje si žádalo jeho přítomnosti. Slávě rodu Valois obětoval hrdinně i život na památném poli u Kreščaku. Jsa odchovancem francouzské moci, zůstal vždy tělem i duší hrabětem z Lucemburka a tak i zahynul.“⁶⁷

Na stráži zachování přemyslovského dědictví, českého státu, stála však královna Eliška, která viděla záruku jeho existence v silné panovnické moci, neoslabované ambiciózní šlechtou, stále ukrajující z krajice královské moci. Udržování, ba posilování vládní moci panovníka v duchu tradic přemyslovských králů bylo pro Přemyslovnu mravním závazkem nebo spíše imperativem, pro který kdysi vystoupila z klášterního příšeří do nejistého světa politiky. Její nenávisť vůči Jindřichovi z Lipé nevznikala

z nízkých osobních pohnutek. V očích Přemyslovny nebyl tento český velmož vinen jen mileneckým vztahem, k němuž se snížila vdova po velkém Přemyslovci, jejím otci Václavu II., ale i tím, že ovlivňoval Lucemburka, českého krále, a uchvacoval sám jeho moc.

Zdá se, že cokoliv Eliška dělala, dělala ve jménu zachování tradic starého českého přemyslovského rodu, jehož odumírání byla zoufalým a bezmocným svědkem. Nejen geny neurastenického otce poznamenaly Elišku, jak historici s trvalou sverepostí zdůrazňují, ale možná mnohem více ji zasáhlo hasnoucí světlo slávy jejího rodu. Nebyl to tudíž král, ale jeho manželka, hrdá Přemyslovna, která nemohla unést výsledky domažlického sněmování, silně omezující královskou moc. Rozhodla se proto zbrzdit mocenské ambice šlechty, jejichž čelným nositelem byl Jindřich z Lipé, a dovést království pod obnovenou královskou mocí k bývalému lesku. Královna, která nebrala v úvahu dobové souvislosti ani skutečnou politickou situaci, vycházejíc naivně ze svého mravního imperativu a ideálních představ, se nutně musela střetnout s realitou, která ji smetla. Vzhledem ke své motivaci „nedovedla rozehrát chytrou politiku klamu a předstírání, spojenou s nadějí, že si vytvoří vhodnou situaci k účinnému protiúderu, který by měl úspěch. V případě královny Elišky se ukázala ošidnost otevřené politiky, jakou nebylo možné v Evropě 14. století s úspěchem uskutečňovat“.⁶⁸ Bez umění taktizování byla Přemyslovna ztracená, zvláště když neměla v zemi tak silnou mocenskou oporu, za jejíž pomoci by mohla zvrátit poměry v českém státě do podoby, navazující na tradici vlády posledních přemyslovských králů.⁶⁹

Královna nedocenila mocensky silné a nezvratitelné pozice šlechty, a hlavně jejího předáka, Jindřicha z Lipé, majícího kromě faktické politické moci i moc osobního kouzla, přitahujícího i krále Jana. Pro Jindřicha a jeho šlechtický okruh nebylo problémem využít svého vlivu a najít prostředek k nahlodání důvěry krále a k vyvolání manželské roztržky. Nejvhodnějším a jistě účinným bylo našeptávání o nebezpečí, které králi hrozí ze strany královny a jejích stoupenců, připravujících jeho svržení. V jeho scénáři prý bylo prohlásit po Janově sesazení králem malého Václava, za něhož by vládla jako regentka královna Eliška. Míru intrik líčí nenapodobitelně kronikář: „Někteří ničemní lidé, nenávistníci míru a svornosti ... se pokusili lstivým jazykem a nenávistnými řeči zasítí nersvornost mezi českého krále Jana a jeho manželku Elišku, neboť pravili: „Pane králi, vy víte, že vyžaduje čest králova a požaduje důstojnost království, že má každý král vládnouti a ne býti ovládán. Vidíme však naopak, že vás ovládá žena, otočila si vás, tak vás uhranula, že neděláte nic

jiného, než co řekne ona. Klamete se v té věci, ona myslí na vaše zlé a chytré vás usiluje odloučiti od království. Chce, pravili, vašeho staršího syna Václava odevzdati některým pánům, aby jeho měli za krále a vás odklidili. A dodávají: Pokud jste se přidržoval rad této své manželky, nikdy jste posud neměl v království čest a mír. Nyní věru, milujete-li svůj prospěch a úspěch, dbejte našich rad: neposlouchejte této královny, své manželky, poručte jí, aby konala ženskou práci, předouc nebo šijíc, přidržte se zcela, pane králi, nás, a my budeme státi a bojovati za vás.⁷⁰ Vzhledem k tomu, že v politické praxi k využívání prvorozených dědiců trůnu při palácových převratech u evropských panovnických dvorů docházelo, nebylo těžké o tomto hrozícím nebezpečí krále přesvědčit. Královna Eliška, která 22. listopadu 1318 porodila další dítě, syna Přemysla Otakara,⁷¹ začala tušit ohrožení a rozhodla se odjet se staršími třemi dětmi na hrad Loket. Mezi manžely se začala otevírat velká propast, jež se zrcadlila i v masovém příklonu Ronovců ke králi, který byl zřejmě důsledkem promyšleného tahu Jindřicha z Lipé. Jeho příbuzní a přívrženci se v té době odevzdávají do královny milosti a zavazují se v případě potřeby k jeho podpoře. Tento uvědomělý postoj šlechticů by jistě byl chvályhodný, kdyby se za ním neskrýval geniální tah proti královně. Vypovídá o něm formulace listiny ze 4. února 1319, podle níž měli šlechtici v případě potřeby králi pomoci „zvláště proti Vilémovi z Valdeka a obecně proti všem lidem, jakkoli vznešeným a jakékoli urozenosti a stavu.“⁷² Poslední část textu se s určitostí vztahovala na samotnou královnu.

V souznění s vyhocením politické situace v polovině února 1319 vrcholí i manželská krize královského páru. Král, aniž by příliš uvažoval, uvěřil našeptávání šlechticů a spěchal s ozbrojeným doprovodem za královnu. Choval se jako při normální návštěvě, ale po vpuštění do hradu požadoval předání věží. Když se tak hned nestalo, nechal strážce, stavicí se na obranu královny, ostřelovat šípy. Královská choť nad jeho chováním strnula v přesvědčení, že se pomátl na rozum. Druhý den se u něho přimluvila za strážce a po prudké hádce mu předala hrad. Zanechala zde králi i své tři děti a odjela s malým průvodem na svůj mělnický hrad. S dcerami se královská matka setkala brzy, ale malého Václava, v době odloučení tříletého, pravděpodobně už nikdy neviděla.⁷³

Pád královny pocítil na své kůži královnin stoupenec Vilém Zajíc z Valdeka, který se musel vzdát hodnosti nejvyššího maršálka ve prospěch svého soka Jindřicha z Lipé, v jehož rukou se opět soustředily nejdůležitější úřady. Naprázdno nevyšli ani Jindřichovi stoupenci, zahrnovaní důchody a statky, o které král připravoval kláštery a města. Stejně jako

v letech 1309 přetekl i nyní pohár trpělivosti staroměstského patriciátu,⁷⁴ který, pobouřen útisky Lucemburka a také kořistnictvím Jindřicha z Lipé a jeho šlechtické koterie, se postavil králi na odpor. Oporu a pomoc hledal u podobně frustrované královny a u pana Viléma Zajíce z Valdeka. Královna s tímto oddaným šlechticem přijela z Mělníka na Staré Město 7. července 1319 a byla zde slavnostně přijata purkmistrem, městskými radními a ostatními patriciji.

Krále Jana zastihla zpráva o pražském pozdvižení v Brně. Okamžitě se s vojenskou hotovostí pohnul ku Praze a podařilo se mu obsadit Hrad a Menší Město pražské. Mostecké věže sice zůstaly v rukou Pražanů, ale pro krále opět pracovaly rozbroje mezi patricijskými rody. Velfovci, ve snaze vpadnout do zad nepřátelským Olbramovicům, se tajně dohodli s králem a snažili se mu napomoci při průniku do Starého Města. V rozhodné chvíli však měšťanům přitáhl na pomoc Petr z Rožmberka, nedávno ještě spojenec pána z Lipé, a situaci Prahy zachránil. Nakonec došlo k jednání s králem, který listinou z 27. července 1319 zaručil městským vzbouřencům bezpečnost. I když po zažehnutí odboje vzaly královny záruky za své, nelze o fatální porážce patricijů mluvit.⁷⁵

Jindřich z Lipé se v této době v boji i v zábavách nepřetržitě zdržoval v blízkém okolí krále, který v Čechách pobýval do konce roku. O Novém roce 1320 se český panovník odebral s malou družinou téměř tajně z Prahy opět směrem k Porýní. Správcem Čech jmenoval pro dobu své nepřítomnosti oblíbeného Jindřicha s hodností zemského hejtmana. Do Prahy se vrátil až 9. února 1321, tj. po době delší než rok. Tehdy už ani Jindřich s Rejčkou neznepríjemňovali Elišce život, protože přesídlovali pomalu na Moravu.⁷⁶ Klid, který nastal ve věcech veřejných, rušila v soukromí Přemyslovně smrt příbuzných⁷⁷ a blízkých přátel, kteří jí byli v minulých časech velkou oporou. Pan Vilém z Valdeka, který opustil po událostech v Praze 1319 okamžitě Čechy, šel vstříc brzké smrti, kterou mu, zkušenému válečníkovi, přinesla ještě téhož roku banální šarvátká při vojenském tažení na straně římského krále Ludvíka Bavora. Zhruba za půl roku po něm ze 4. na 5. únor 1320 umírá kdysi nepostradatelný rádce Přemyslovný a Lucemburka, moravský arcibiskup Petr z Aspetlu.

Rozruch do Eliščina života vnesl opět až král svým příjezdem do Prahy 9. února 1321. Dal o sobě halasně vědět 21. února turnajem, konaným na staroměstském tržišti před královským palácem.⁷⁸ Zranění, které při turnajovém klání utrpěl, k němu přivedlo manželku, s níž opět nějaký čas žil společně ve staroměstské rezidenci. Neklamný důkaz o tom přineslo narození Jana Jindřicha 12. února následujícího roku.⁷⁹ Dny se v opět-

ném krátkém manželském soužití a v očekávání dalšího potomka odvíjely pro královnu, stojící už mimo politické dění, až do roku 1322 v relativním klidu. O uklidněném vztahu mezi královskými manžely svědčí i jmenování švagra Boleslava Lehnického zemským správcem, k němuž král přikročil před svým odjezdem z Čech v červnu 1321.⁸⁰ Do českých zemí se vrátil tentokrát už v říjnu téhož roku, ale jeho zájem byl soustředěn pouze na Moravu, kam ho silou magnetu poutal jím jmenovaný moravský zemský hejtman Jindřich z Lipé se svou láskou, královnou vdovou Rejčkou. Praha byla pro Lucemburka sotva místem krátkého zastavení na zpáteční cestě do západních končin říše. Na delší dobu se do ní vrátil až v polovině června 1322, kdy poprvé spatřil čtyřměsíčního Jana Jindřicha.⁸¹ Tehdy také došlo k poslednímu krátkému manželskému soužití českého královského páru, které zpřetrhalo intrikaření některých šlechticů jistě opět z okruhu Jindřicha z Lipé, kteří nechtěli za žádnou cenu připustit obnovení podílu Elišky na vládě. Tentokrát se sprška pomluv nesnesla přímo na královninu hlavu, ale na jejího nevlastního bratra, kancléře Jana Volka. Útok na něho byl v každém případě nepřímým útokem na Elišku a neminul se cíle. Scénář spiknutí proti Přemyslovcům, který pěstoval už od počátku dvacátých let velmi dobré vztahy se svou nevlastní sestrou královnou Eliškou, byl šablonovitě jednoduchý. Intrikáni z řad šlechty vyvolali očerňováním u krále nedůvěru proti Volkovi, která vedla 21. července 1322 k jeho zatčení. Kronikář popisuje událost patřičně dramaticky: „... ctihodný pan Jan, syn šestého krále Václava, byt nemanželský, bratr královnin po otci, kancléř království českého, probošt kostela Vyšehradského, kanovník pražský a olomoucký a jinými prebendami a výhodami obdařený, hodnostmi podle světa povýšený a četnou družinou obklopený, byl náhle a nečekaně v Praze od krále Jana zatčen, ze všech důstojenství od něho sesazen a jako lotr hrozbami dohnán a strašně přinucen, aby si vybral jeden druh ohavné smrti. Jemu, kterého měl za nejdůvěrnějšího přítele, přičítá král podvod a lest, že prý mu dal ničemnou radu, kterou mohl být král i s královstvím uveden v nebezpečství. Onen je hanbou a strachem zcela zhroucen, takřka pozbývá ducha a naprosto je na rozpacích, co má odpovědět na takové nečekané otázky. Šlechtici, kteří stojí kolem, ho podněcují, aby se přiznal, že obvinění královo je pravdivé, aby aspoň tak unikl ukrutné smrti. Přisvědčí jim, vyzná, že se cítí vinen, a hledí si v tom získat milost královi. Po mnohých potupách a hrozbách, které zakusil od krále a některých jeho rádců, je jat a v Praze odevzdán ke strážení v domě křižovníků z Německého domu. Když se následující den schýlil k večeru, vyšel tajně v noční době z vězení,

uprchl a pátého dne už byl v Bavorsku. Král mu odňal, třebas uprchl, všechny prebendy a hodnosti, i ty, které byly podle spolehlivého vědomí potvrzeny od papeže Jana, a hned je podle skutku věnoval a daroval jiným.“⁸²

Účelu bylo ze strany královniných šlechtických nepřátel dosaženo. Lucemburkův tvrdý, důkazy nepodložený postup proti Přemyslovi Janu Volkovi přivodil definitivní manželskou roztržku mezi Eliškou Přemyslovnou a Janem Lucemburským. Vyústila v brzký Eliščin útěk do Bavor, kde se setkala s bratrem a odkud se vrátila až na počátku roku 1325.⁸³

V souvislosti s odchodem Elišky do německé oblasti si lze položit otázku, zda tím trpělo její národní citění a zda lze u Přemyslovny o něm vůbec mluvit? Eliška vyrůstala v internacionálním prostředí pražského dvora, kde působila řada německých úředníků, literátů a dlela matčina německá družina. Královský dvůr Eliščina otce, Václava II., byl cílem mnohých řemeslníků a umělců z celé Evropy, ale i četných šarlatánů, rytířů a dobrodruhů.⁸⁴ Pro Elišku, zvyklou na cizí otcovy úředníky, dvořany a rádce, musela být téměř samozřejmostí jejich přítomnost i u jejího a manželova královského dvora. Zvláště vítané pro ni bylo působení Petra z Aspeltu, který byl i zárukou politické návaznosti Janova dvora na dvůr Václavův. Kontinuitu tradice posledních Přemyslovců spolu s ním zajišťovali cisterčtí opatě, původem Němci, Konrád Zbraslavský a Heidenreich Sedlečský. Po odchodu Konráda přenesla královna Eliška svou přízeň a lásku na jeho německého nástupce Petra Žitavského.

Když se v dubnu 1317 vzdal znechucený Petr z Aspeltu svého zastupitelského úřadu, převzala správu země královna Eliška, přičemž měla ve své radě také dva Němce, rozumí se olomouckého biskupa Konráda původem z Bavor a německého šlechtice Vinanda z Buchsesu.⁸⁵ O dva roky později to byl německý pražský patriciát, který si vyžádal podporu královny.⁸⁶

Jednostranné posouzení uvedených skutečností by napovídalo tomu, že královně Elišce chybělo národní sebeuvědomění. V podstatě věci však byla skutečnost, že se nacionálním postojem vůči ní vymezovala šlechta v čele s Jindřichem z Lipé v boji o moc s králem. A naopak boj o udržení a posílení královské moci zdůvodňoval Eliščinu spolupráci s cizími, německými rádci, kteří nevyklučovali české spojence i z řad šlechty. V podstatě věci byla opět Eliščina snaha o kontinuitu s tradicí posledních přemyslovských králů. Vzato z tohoto hlediska, lze Eliščin postoj definovat jako státní patriotismus, založený na bezvýhradném vztahu ke starobylé české dynastii Přemyslovců.⁸⁷

PRAMENY

- Archiv pražské metropolitní kapituly. I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (- 1419). Zpracovali Jaroslav Eršil a Jiří Pražák, Praha 1956.
- Cronica ecclesie Pragensis – Kronika Beneše z Weitmile, FRB, tom. IV. Vydal Josef Emler, Praha 1884, s. 459–548.
- Chronicon Aulae regiae – Kronika Zbraslavská. Překlad Jana V. Nováka. Úvodem a poznámkami provází Václav Novotný, Praha 1905; Zbraslavská kronika. Text kroniky přeložil František Heřmanský, verše Rudolf Mertlík. Předmluvu, poznámky, vysvětlivky napsal Zdeněk Fiala. Rejstřík osob a míst sestavila Marie Bláhová, Praha 1976 [= FRA: Scriptores, Bd. VIII. Die Königsaler Geschichts-Quellen, hrsg. von Johann Loserth, Wien 1875; FRB, tom. IV. Vydal Josef Emler, Praha 1884, s. 1–337].
- Chronicon Bohemiae Przbiconis de Radenin dicti Pulkava, FRB V, ed. Josef Emler, Jan Gebauer, Praha 1893, s. 3–326.
- Chronicon Francisci Pragensis, Fontes rerum Bohemicarum, Series nova, tom. I., ed. Jana Zachová, Praque 1997.
- Karel IV. Lucemburský: Vlastní životopis. Překlad z latiny, poznámky a úvodní studie Jakub Pavel, Praha 1970.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, tom. I-II (805–1197, 1198–1230), ed. Gustav Friedrich, Praque 1904, 1912.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens: Bd. V (1294–1306), ed. Josef Chytil, Brünn 1850; Bd. VI (1307–1333), edd. P[etr] Chlumecký, Josef Chytil, Brünn 1854.
- Kadlec, Jaroslav (ed.): Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen, mit Edition seines Urkundenbuches, Würzburg 1985.
- Listy kláštera Zbraslavského. Sebral a k vydání upravil Ferd[inand] Tadra, Praha 1904.
- Monumenta Germaniae historica:
a) Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, tomus
IV. Die Chronik des Mathias von Neuenburg – Chronica Mathiae de Nuwenburg, hrsg. von Adolf Hofmeister, Berlin 1924.

- b) *Scriptores – Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters*, to-
mus V. *Ottokars Österreichische Reimchronik*. Nach den Abschriften Franz Lich-
tensteins hrsg. von Joseph Seemüller, Teil 1–2, Hannover 1890–1893.
- Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. K vydání připravili Bohuslav
Havránek a Jiří Daňhelka. Historické poznámky zpracoval Zdeněk Kristen. Úvod
napsal Jiří Daňhelka, Praha 1958² (k tomu srov. níže Staročeská kronika tak
řečeného Dalimila).
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars II – IV annorum*
1253–1346, ed. Josef Emler, Pragae 1882–1892.
- Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1–2. Vydání textu a veškerého textového ma-
teriálu. K vydání připravili Jiří Daňhelka, Karel Hádek, Bohuslav Havránek, Naděž-
da Kvítková, Praha 1988 (k tomu srov. výše Nejstarší česká rýmovaná kronika tak
řečeného Dalimila).
- Summa Gerhardi*. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen
(c. 1336–45), hrsg. von Ferdinand Tadra, Wien 1882.

LITERATURA

- Anderle, Jan: Pozdně románský hrad Loket, *Průzkumy památek* 1, 1998, s. 3–12.
- Balzer, Oswald: *Genealogia Piastów*, Krakow 1895.
- Baumgärtner, Ingrid: Lebensräume von Frauen. Zwischen „privat“ und „öffentlich“. Eine Einführung, in: *Geschichte des Mittelalters für unsere Zeit*, hrsg. von Rolf Ballof, Wiesbaden–Stuttgart 2003, s. 125–137.
- Benda, Klement a kol.: *Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích. Od Velké Moravy po dobu gotickou*, Praha 1999.
- Beneš, František: O pečetích „hradecké královny“ Rejčky, *Hradecký kraj* 1958, s. 143–147.
- Benešová, Klára a kol. (Ječný, Hubert–Stehliková, Dana–Tryml, Michal): *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*, *Umění* 34, 1986, s. 385–409.
- Benešová, Klára: *Královští stavebníci na dvoře Jana Lucemburského. Kandidátská práce–Ústav teorie a dějin umění ČSAV*, Praha 1989.
- Benešová, Klára: Eliška Přemyslovna a Vyšehrad, *Umění* 39, 1991, s. 214–232.
- Benešová, Klára: *Das Zisterzienserinnenkloster von Altbrunn und die Persönlichkeit seiner Stifterin*, in: *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. Jerzy Strzelczyk, Poznań 1992, s. 83–100.
- Benešová, Klára: *Pramen ideální podoby kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla, Královský Vyšehrad II.*, *Kostelní Vydří* 2001, s. 90–101.
- Benešová, Klára: *Aula Sanctae Mariae, abbaye cistercienne féminine de fondation royale*, in: *Cîteaux et les femmes. Sous la direction de Bernadette Barrière, Marie–Elizabeth Henneau. Text réunis par Armelle Bonis, Sylvie Dechavanne et Monique Wabont*, Paris 2001, s. 55–72.
- Benešová, Klára: *Dům U kamenného zvonu ve středověku. (Královský dvůr a město)*. Připraveno k vydání pro – Koniasch Latin Press, Praha.
- Bláhová, Marie: *Společenské a kulturní předpoklady vzniku nejstarší české kroniky, AUC–PhilHist 2: Z pomocných věd historických IX*, 1991, s. 7–27.
- Bláhová, Marie: *Historická chronologie*, Praha 2001.

- Bobková, Lenka: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. IV.a (1310–1402), Praha – Litomyšl 2003.
- Brodský, Pavel: Pečeti Jana Lucemburského, ČNM–řada hist. 150, 1981, s. 117–137.
- Brodský, Pavel: Pečeti Elišky Přemyslovny, ČNM–řada hist. 152, 1983, s. 35–47.
- Brunner, Heinrich: Die Herren von Lippe, Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 12, 1908, s. 395–432.
- Buben, Milan: Encyklopedie heraldiky, Praha 2003.
- Bůžek, Václav: Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku, in: Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, ed. Milena Lenderová, Praha 2002, s. 45–66.
- Čarek, Jiří: Z dějin staroměstských domů, PSH 11, 1978, s. 20–40.
- Čechura, Jaroslav: České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně I, Praha 1999.
- Čumlivski, Denko: Archiv vyšehradské kapituly, Královský Vyšehrad [I], s. 148–170.
- Daňhel, Milan: K postavení středověkého intelektuála (Proces Mistra Eckharta), Filozofický časopis 17, 1969, s. 454–472.
- Davídek, Václav–Doskočil, Karel–Svoboda, Jan: Česká jména osobní a rodová, Praha 1941.
- Dehio, Georg: Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler – Bayern: II. Niederbayern, bearb. von Michal Brix, mit Beiträgen von Franz Bischof, Gerhard Hackl und Volker Liedke, München 1988; IV. München und Oberbayern, bearb. von Ernst Götz, Heinrich Habel, Karlheinz Hemmeter, Friedrich Kobler, Michael Kühenthal, Klaus Kratzsch, Sixtus Lampl, Michael Meier, Wilhelm Neu, Georg Paula, Alexander Rauch, Rainer Schmid und Florian Trenner, München 1990; V. Regensburg und die Oberpfalz, bearb. von Jolanda Drexler und Achim Hubel, München 1991.
- Dějiny českého výtvarného umění I.1–2. Vědecký redaktor Rudolf Chadraba, Praha 1984.
- Dějiny hmotné kultury I.1–2. Za redakce Josefa Petráně vypracoval kolektiv autorů, Praha 1985.
- Dějiny města Brna. Kolektiv autorů za vedení Jaroslava Dřímala a Václava Peši, Brno 1969.
- Denkstein, Vladimír: Původ a význam kamenného reliéfu (tzv. tympanonu) ve hřbitovní zdi kostela Panny Marie Sněžné v Praze, Umění 41, 1993, s. 76–100.
- 900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28. – 29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze. K vydání připravila Kateřina Charvátová, Praha 2000.
- Dragoun, Zdeněk: Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře, Praha 2002.
- Durdík, Tomáš: Encyklopedie českých hradů, Praha 1995.
- Elminowski, Jacek: Stosunki polityczne między Piastami a Luksemburgami i Wittelsbachami w pierwszej polowie XIV wieku, Toruń 2002.
- Fiala, Zdeněk: Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995–1310, Praha 1975.

- Fichtenau, Heinrich: Zum Reliquienwesen des früheren Mittelalters, in: Beiträge zur Mediävistik. Ausgewählte Aufsätze I. Allgemeine Geschichte, Stuttgart 1975, s. 109–144.
- Foltýn, Dušan: K typům a funkcím cisterciáckých proboštví v předhusitských Čechách, in: 900 let cisterciáckého řádu, s. 79–96.
- Fössel, Amalie: Politische Handlungsspielräume der Königin im hochmittelalterlichen Reich, in: Geschichte des Mittelalters für unsere Zeit, hrsg. von Rolf Ballof, Wiesbaden–Stuttgart 2003, s. 138–152.
- Friedl, Antonín: Malíři královny Alžběty, Praha 1930.
- Fuhrmann, Horst: Einladung ins Mittelalter, München 1987.
- Grossingová Sigrid–Maria, Ženy kolem Karla V. – panovník na rozhraní věků a jeho evropská rodina. Z německého originálu přeložil Zdeněk Hejzlar, b. m. 2001.
- Habsburkové. Životopisná encyklopedie. K vydání připravila Brigitte Hamannová. Přeložili Milada Kouřimská, Milan Kouřimský, 2. vydání, Praha 2001.
- Hálová–Jahodová, Cecilie: Brno, stavební a umělecký vývoj města, Praha 1947.
- Harnack, Adolf: Dějiny dogmatu. Dle třetího opraveného vydání se svolením spisovatelovým přeložil Fr. Žilka, Praha 1903.
- Heer, Friedrich: Evropské duchovní dějiny. Z německého originálu přeložil Martin Žemla, Praha 2000.
- Die Herrscher Bayerns, hrsg. von Alois Schmid und Katharina Weigand, München 2001.
- Hlaváček, Ivan: Kronika zbraslavská, listiny a diplomatika. AUC–PhilHist 2 – Studia historica 21, Problémy dějin historiografie I, s. 125–142.
- Hledíková, Zdeňka: Pražské klášterní špitály od 13. do počátku 15. století, DP 7, 1987, s. 74–88.
- Hledíková, Zdeňka: Kalendáře rukopisů kláštera sv. Jiří, AUC–PhilHist 2, Z pomocných věd historických VIII, 1988, s. 35–79.
- Hledíková, Zdeňka: Poznámka ke svatojiřskému skriptoriu kolem roku 1300, DP 10, 1990, s. 31–49.
- Hledíková, Zdeňka: Svatojiřské kalendáře doby abatýše Kunhuty, AUC–PhilHist 2, Z pomocných věd historických IX, 1991, s. 61–81.
- Hledíková, Zdeňka: Biskup Jan IV. z Dražic, Praha 1991.
- Hledíková, Zdeňka: Alžběta Rejčka, Dějiny a současnost 5, 1991, s. 7–12.
- Hledíková, Zdeňka: Vyšehradské proboštví a české kancléřství v první polovině 14. století, Královský Vyšehrad II., Kostelní Vydří 2001, s. 74–89.
- Hledíková, Zdeňka: Závěť Elišky Přemyslovny, Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Praha 2007, s. 128–143.
- Hoffmann, František: České město ve středověku, Praha 1992.
- Homolka, Jaromír: Sochařství, in: Praha středověká, s. 359–489.
- Hoschek, Theodor: Der Abt von Königsaal und die Königin Elisabeth von Böhmen (1310–1330), Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft 5, 1900, s. 1–103.
- Hrdlička, Ladislav – Nechvátal, Bořivoj: Nedestruktivní průzkumy v kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě v letech 1980–1998, Královský Vyšehrad II., Kostelní Vydří 2001, s. 102–112.

- Huizinga, Johan: Podzim středověku. Z autorizovaného německého originálu přeložila Gabriela Veselá, b. m., 1999.
- Hynková, Jana: Heidenreich Sedlecký, in: 900 let cisterciáckého řádu, s. 97–160.
- Chaloupecký, Václav: Inaugurační diplomy krále Jana z roku 1310 a 1311, ČČH 50, 1947–1949 (II), s. 69–102.
- Charvátová, Kateřina: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, 2. svazek: Kláštery založené ve 13. a 14. století, Praha 2002.
- Iwańczak, Wojciech: Elzbieta Ryksa z domu Piastów – córka Przemysla II., in: Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy, Poznań 1995, s. 55–59.
- Jasiński, Kazimierz: Rodowód Piastów Śląskich I–III, Wrocław 1973–1977.
- Ječný, Hubert viz Benešová, Klára
- Kapras, Jan: Manželské právo majetkové dle českého práva zemského, Věstník Královské české společnosti nauk, tř. filosoficko–historicko–jazykozpytná, roč. 1908, 1909, s. 1–84.
- Kašička, František–Nechvátal, Bořivoj: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985.
- Kavka, František: Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky, Praha–Litomyšl 2002.
- Ketsch, Peter: Aspekte der rechtlichen und politisch–gesellschaftlichen Situation von Frauen im frühen Mittelalter (500–1150), in: Frauen in der Geschichte II., hrsg. von Annette Kuhn und Jörn Rüsen, Düsseldorf [1982], s. 11–71.
- Klicman, Ladislav: Mikuláš řečený Efficax z Lucemburka a Mikuláš, levoboček krále Jana, ČČH 3, 1897, s. 246–249.
- Kopičková, Božena: Urozená paní, in: Člověk českého středověku, (edd.) Martin Nodl a František Šmahel, Praha 2002, s. 57–91.
- Kopičková, Božena: Vstup české medievalistiky do studia dětské evropské problematiky? Glosy a otázky. In: Dítě a dětství napříč staletími. 2. Pardubické bienále 4.–5. dubna 2002, Scientific Papers of the University of Pardubice, Faculty of Humanities, Series C, Supplement 5, (edd.) Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš, Pardubice 2003, s. 49–60.
- Královny, kněžny a velké ženy české, redigoval Karel Stloukal, Praha 1941.
- Královský Vyšehrad [I]. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092). Redigovali Jiří Huber a Bořivoj Nechvátal, Praha 1992.
- Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Redigoval Bořivoj Nechvátal, Kostelní Vydří 2002.
- Kropáček, Jiří viz Stejskal, Karel
- Krzenek, Thomas: Měšťanka, in: Člověk českého středověku, (edd.) Martin Nodl a František Šmahel, Praha 2002, s. 413–435.
- Kutal, Albert: Gotické sochařství, in: Dějiny českého výtvarného umění I.1, s. 216–283.
- Kuthan, Jiří: Cisterciácký klášter a pohřebiště posledních Přemyslovců na Zbraslavi, PSH 11, 1978, s. 81–100.
- Kuthan, Jiří: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby, Praha 1983.

- Květ, Jan: Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XIV., Praha 1931.
- Kybal, Vlastimil: Svatá Anežka Česká. Historický obraz ze 13. století, Praha 2001 (Pontes Pragenses, sv. 8).
- Kybalová, Ludmila: Dějiny odivání. Středověk, Praha 2001.
- Matějček, Antonín: Iluminované rukopisy svatojirské XIV. a XV. věku v Universitní knihovně pražské, Památky archeologické 34, 1924–1925, s. 15–22.
- Maur, Eduard: Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346–1419), AUC – PhilosHist 1–Studia Historica XXXIV, 1989, s. 7–72.
- Maur, Eduard: Vývoj matričního zápisu v Čechách, HD 3, 1969, s. 40–55.
- Maur, Eduard: O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům, HD 6, 1972, s. 4–15.
- Medek, Václav: Dějiny moravské církve do konce 14. věku. I. díl Dějin olomoucké arcidiecéze, Praha 1971.
- Mělník 1274–1974. 700 let města. Vypracoval autorský kolektiv, Mělník 1974.
- Menclová, Dobroslava: České hrady I–II, Praha 1972.
- Mezník, Jaroslav: Praha před husitskou revolucí, Praha 1990.
- Mezník, Jaroslav: Problémy českého středověkého nacionalismu (do husitské revoluce), in: VII. sjezd českých historiků, s. 123–126.
- Mezník, Jaroslav: Lucemburská Morava 1310–1423, Praha 1999.
- Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové I.1, Hradec Králové 1996.
- Mistr Eckhart a středověká mystika. Z latinských a německých originálů přeložili Lenka Karfíková, Miloš Dostál a Jan Sokol. Uspořádal Jan Sokol, Praha 1993.
- Nechutová, Jana: Latinská literatura českého středověku do roku 1400, Praha 2000.
- Nechvátal, Bořivoj viz Hrdlička, Ladislav; Kašička, František
- Nechvátal, Bořivoj: K stavebněhistorickému vývoji baziliky sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, Umění 22, 1974, s. 113–138.
- Němec, Bohumír: Rožmberkové. Životopisná encyklopedie panského rodu, České Budějovice 2001.
- Neubert, Karel viz Stejskal, Karel
- Ohler, Norbert: Sterben und Tod im Mittelalter, 3. Auflage, München 1997 (= Umírání a smrt ve středověku. Z německého originálu přeložil a rejstřík sestavil Vladimír Petkevič, Jinočany 2001).
- 800 let kláštera v Oseku (1196–1996). Katalog výstavy. K vydání připravila Dana Stehlíková s kol., Osek 1996.
- Palacký, František: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě, II. 1: od roku 1253 do 1333, Praha 1875.
- Pečírka, Jaromír: K dějinám sochařství v lucemburských Čechách, ČČH 39, 1933, s. 12–35.
- Petitova-Bénoliel, Anna: Les Cisterciens et les femmes au Moyen Age. Diplôme d'études approfondies en vue de la préparation d'une thèse, Université de Paris – IV – Sorbonne 1994.

- Pleszczyński, Andrzej: Vyšehrad rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu. Z polského originálu přeložili Bohuslav Kozák, Jaroslav Müller, Praha 2002.
- Plocek, Václav: Svatojiřské skriptorium, DP 10, 1990, s. 23–29.
- Poche, Emanuel: Umělecké řemeslo, in: Praha středověká, s. 641–743.
- Poche, Emanuel: Umělecká řemesla gotické doby, in: Dějiny českého výtvarného umění I.2, s. 440–496.
- Polc, Jaroslav: Svěťice Anežka Přemyslovna, Roma 1988.
- Praha středověká /Čtvero knih o Praze/. Sestavil a odborně revidoval Emanuel Poche, Praha 1983.
- Ravik, Slavomír: Velká kniha světců, Praha 2002.
- Reban, Karel: Eliška Přemyslovna. Na památku jejího 600 letého úmrtí, Praha 1930.
- Religiöse Frauenbewegung und mystische Frömmigkeit im Mittelalter. Hrsg. von Peter Dinzlacher und Dieter R. Bauer, Köln-Wien 1988.
- Roučka, Bohuslav: Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu, Právněhistorické studie 12, 1966, s. 41–90.
- Royt, Jan: Středověké malířství v Čechách, Praha 2002.
- Ryneš, Václav: Tradice vyšehradských svatyní, Královský Vyšehrad [I], s. 142–147.
- Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze království českého I–XV, Praha 1881–1927. VII. sjezd českých historiků. Praha 24.–26. září 1993, Praha 1994.
- Seibt, Anton: Studien zu den Königsaalern Geschichtsquellen, Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft, H. II, Prag 1898, s. 1–53.
- Schieche, Emil: Příspěvky k dějinám politiky Jana Lucemburského. Podle pramenů italských archivů, Zprávy českého zemského archivu 7, 1931, s. 43–68.
- Słoń, Marek: Die Spitäler Breslaus im Mittelalter, Warszawa 2001.
- Słownik władców polskich. Ed. Józef Dobosz a kol., Poznań 1999.
- Spěváček, Jiří: Král diplomat /Jan Lucemburský 1296–1346/, Praha 1982.
- Stehliková, Dana viz Benešová, Klára
- Stehliková, Dana: Nejstarší pečeti vyšehradské kapituly a jejího duchovenstva do roku 1420, Královský Vyšehrad [I], 1992, s. 171–186.
- Stehliková, Dana: Poklad vyšehradské kapituly a klenoty vyšehradských prelátů, Královský Vyšehrad II., Klášterní Vydří 2001, s. 193–208.
- Stejskal, Karel-Neubert, Karel: Umění na dvoře Karla IV., Praha 1978.
- Stejskal, Karel-Kropáček, Jiří: Malířství, in: Středověká Praha, s. 493–639.
- Stejskal, Karel viz Urbánková, Emma
- Stloukal, Karel: Královna Rejčka, in: Královny, kněžny a velké ženy české, s. 116–127.
- Šarochová, Gabriela V.: 1. 9. 1310 – Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Sňatek z rozumu, Praha 2002.
- Šmahel, František: Cesta Karla IV. do Itálie, Praha 2006.
- Šmahel, František: Idea národa v husitských Čechách, České Budějovice 1971.
- Šmahel, František: Středověké „obrození“ českého národa, in: VII. sjezd českých historiků, s. 49–53.
- Šujan, František: Dějepis Brna. Druhé vydání doplněné do r. 1925, Brno 1928.

- Šusta, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kniha první: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. Kniha druhá: Počátky Lucemburské (1308–1320), Praha 1919.
- Šusta, Josef: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, České dějiny II.1, Praha 1935.
- Šusta, Josef: Král cizinec. České dějiny II.2, Praha 1939.
- Šusta, Josef: Eliška Přemyslovna, in: Královny, kněžny a velké ženy české, s. 104–115.
- Šusta, Josef: Karel IV. Otec a syn 1333–1346, České dějiny II.3, Praha 1946.
- Tadra, Ferdinand: Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310–1420). Příspěvek k diplomacie české, Praha 1892.
- Teige, Josef: Pražské příspěvky místopisné, Praha 1911, s. 88–98 (= Listiny papežské z let 1306–1326 o kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Z register Vatikánských).
- Tomek, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy I–IV, Praha 1855–1879.
- Tryml, Michal viz Benešová, Klára
- Umělecké památky Čech 1–4. Kolektiv vědeckých a odborných pracovníků Ústavu teorie a dějin umění ČSAV v Praze za vedení a redakce Emanuela Pocheho, Praha 1977–1982.
- Urbánková, Emma–Stejskal, Karel: Pasionál Přemyslovny Kunhuty–Passionale abbatis-sae Cunegundis, Praha 1975.
- Urfus, Valentin: Český historický stát–od stavovství k absolutismu, in: VII. sjezd českých historiků, s. 69–79.
- Vaniček, Vratislav: Strukturální proměny české státnosti ve starším středověku, in: VII. sjezd českých historiků, s. 127–151.
- Veber, Václav–Hlavačka, Milan–Vorel, Petr– Polívka, Miloslav–Wihoda, Martin–Měřinský, Zdeněk: Dějiny Rakouska, Praha 2002.
- Verdon, Jean: Volný čas ve středověku. Z francouzského originálu přeložil Jiří Žák, Praha 2003.
- Vilíkovský, Jan: Písemnictví českého středověku, Praha 1948.
- Vlček, Emanuel: Čeští králové I. Fyzické osobnosti českých panovníků. II. díl. Postavy českých dějin očima antropologa. Atlas kosterních pozůstatků českých králů přemyslovské a lucemburské dynastie s podrobným komentářem a historickými poznámkami, Praha 1999.
- Všetečková, Zuzana: Nástěnné malby v přízemní kapli domu U zvonu, Umění 38, 1990, s. 377–400.
- Všetečková, Zuzana: Gotické nástěnné malby v kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, s. 133–153.
- Zatschek, Heinz: Namensänderungen und Doppelnamen in Böhmen und Mähren im hohen Mittelalter, Královský Vyšehrad II., Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3, 1939, s. 1–11.
- Žemlička, Josef: Století posledních Přemyslovců, Praha 1986.

REJSTRÍK

- Adléta, dcera Jindřicha Korutanského 89
- Albrecht Braniborský 53
- Albrecht I. Habsburský, římský král 12, 24, 54, 56, 141
- Albrecht z Hohenlohe 40
- Alžběta Durynská, sv. 101, 113, 156
- Alžběta Rejčka 10–12, 38, 44, 50, 53passim, 70, 85, 106, 120, 138, 147, 161
- Alžběta Uherská 11
- Alžběta, markraběnky míšeňská 87
- Anežka Přemyslovna, sv. 13, 18, 19, 21, 100–104, 113, 114, 121, 139, 156
- Anežka, dcera Václava II. 44, 58, 160
- Anežka, služebnice Elišky 28
- Anna Falcká 77, 122
- Anna Přemyslovna, sestra sv. Anežky 101
- Anna Svidnická 77
- Anna, dcera Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny (dvojče Eliška) 62, 73, 82, 90, 115
- Anna, dcera Václava II., manželka Jindřicha Korutanského 10–12, 28, 42, 55, 89, 96, 114, 138, 142
- Anna, sv. 99
- Augustin sv. 72
- Balduin Trevírský, arcibiskup 43, 77, 78
- Bavor ze Strakonice 24, 42, 143
- Beatrix Bourbonská, druhá manželka Jana Lucemburského 128
- Beatrix, matka Jindřicha VII. 29
- Beneš Krabice z Weitmile 139, 152
- Bernger (Berengar), Eliščin kaplan 30, 113
- Bertold z Hennebergu 29, 39, 40, 57
- Blanka z Valois 72, 83, 88, 122, 152
- Boleslav III. Marnotratný, kníže lehnicko-vratislavský 10, 11, 51, 80, 137, 151
- Boleslav II., vévoda mazovský, manžel Kunhuty Přemyslovny 13
- Boleslav, syn sv. Hedviky Slezské 101
- Cecilie, služebnice Elišky 28
- Cyril, sv. 117
- Dagmar (Markéta), královna dánská 85
- Dalimil 44, 45, 55, 139, 143
- Dětřich z Waldsass, opat 120
- Diether z Castellu, švábský fojt 40
- Držislav, děkan 124, 160
- Eckhart z Hochheimu (Mistr Eckhart) 19, 21, 140
- Eduard z Baru 88
- Egerbergové 69
- Eleonora (Aliénor) Akvitánská 140

- Eliška, dcera Jana a Elišky (dvojče Anna) 82, 160
- Emmeram (Jimram), sv. 98
- Erik, kanovník 94
- Eufrozina, dcera Kunhuty Přemyslovny 13, 23
- Filip III. Dobrotivý (Dobří), burgundský vévoda 71, 92
- Filip VI. z Valois, francouzský král 38
- Filip z Rathsamhausenu, biskup eichstättský 29, 40
- František z Assisi, sv. 103
- Fridman ze Smojna 57
- Fridrich „od Kokotů“, patricij 44
- Fridrich Kulhavý, markrabě durynsko-míšeňský 28, 30, 38
- Fridrich Pokousaný (Čacký), markrabě durynsko-míšeňský 13, 27, 28, 87,
- Fridrich Sličný Habsburský, rakouský vévoda 24, 40–46, 56, 57, 78, 82
- Fridrich ze Schönburgu 46, 145
- Fridrich, syn Fridricha Pokousaného 87
- Gertruda z Helfty (Veliká), mystička 19
- Goclín, rychtář kolínský 102
- Griffina, vévodkyně krakovská 10, 54
- Guillaume de Machaut 38
- Guta Habsburská, manželka Václava II. 10, 12, 82, 85, 96, 102, 121, 134, 137, 152
- Hartman z Plzně, minorita 60
- Hartmann, syn Rudolfa I. 13
- Hasištejnský z Lobkovic, Bohuslav 8
- Hedvika Slezská, sv. 101, 156
- Heidenreich, opat sedlecký 27, 29, 52, 120, 141
- Henzlín, rychtář čáslavský 102
- Heřman Prizrenský, světicí biskup pražský 78
- Heřman Vlkoš, rychtář kutnohorský 102
- Heřman Zvířetický, správce Pražského hradu 30
- Honorius IV, papež 101
- Hrožek ze Starých Ouholic, spížník královny Elišky 112, 116
- Innocenc III., papež 152
- Jakub Šwinka, arcibiskup hnězdenský 10
- Jan II. Dobrý, francouzský král 89
- Jan III. Griebel, opat oseký 111, 129
- Jan IV. z Dražic, pražský biskup 30, 41, 78, 102–104, 120, 133
- Jan Jindřich, syn Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny 51, 81, 82, 84, 89, 90, 95, 104, 115, 149, 153
- Jan Lucemburský 7, 21, 28passim, 57, 62–66, 104, 111, 112, 143
- Jan Očko z Vlašimi, arcibiskup pražský 117, 118
- Jan Parricida 141
- Jan Volek, nevlastní bratr Elišky Přemyslovny 23, 51, 52, 59, 69, 81, 95, 98, 99, 106, 108, 114–117, 120, 124, 140, 154, 157
- Jan XXII., papež 94, 99, 102, 103, 108, 110, 112, 115, 123, 133
- Jan z Brabantu, kovolijec 116, 128
- Jan z Jandunu 103
- Jan z Vartemberka 27, 28, 43, 57
- Jan z Viktringu, opat 115
- Jan, notář 112
- Jan, opat plasský 27
- Jan, syn Jindřicha Hebrinera 113
- Jan, syn Václava II. 121, 160
- Jan, vévoda normandský 88
- Jeroným, sv. 117
- Jindřich Dolnobavorský (Starší) 38, 70, 75, 82, 86, 87, 151
- Jindřich (XV.) Dolnobavorský 86
- Jindřich Břetislav, český kníže 84
- Jindřich Hebriner, měšťan mělnický 113

- Jindřich Javorský 58, 59
 Jindřich Korutanský, český král 12, 14,
 18, 24-32, 36, 38, 55, 57, 68, 89,
 105, 137, 142
 Jindřich Planer, pražský patricij 70
 Jindřich VI., císař 85
 Jindřich VII. Lucemburský, římský král
 26-29, 39, 40, 73, 76, 79
 Jindřich XIII. Wittelsbach 38
 Jindřich z Aufenštejna 27
 Jindřich z Lipé 24, 25, 27, 38passim,
 70, 77, 79, 147, 148
 Jindřich mladší z Lipé 70
 Jindřich z Villers-Bettnachu, vicekancléř
 26
 Jindřich ze Šumburka, litoměřický
 probošt 104
 Jindřich, biskup vratislavský 54
 Jindřich, kancléř Elišky Přemyslovny
 44, 47
 Jindřich, probošt mělnický 128
 Jiří z Poděbrad 144
 Jitka (Guta, Bona), dcera Jana Lucem-
 burského a Elišky Přemyslovny 38,
 74, 75, 79, 80, 82, 84, 87, 95, 116
 Jitka, dcera Václava II. 121, 160
 Johana, manželka Jiřího z Poděbrad
 144
 Johanna, manželka Václava IV. 122
 Karel (Václav) IV. 18, 37, 43, 48, 49,
 72passim, 102, 116passim, 152, 159
 Karel I. Robert z Anjou, král uherský
 73, 90, 95
 Karel IV. Sličný, francouzský král 88,
 98
 Karel V., císař 144
 Karel, hrabě z Valois 83
 Kateřina z Lomnice 108
 Kazimír III. Veliký, polský král 87, 153
 Klára, sv. 101
 Kliment V., papež 21, 154
 Kliment VI., papež 117
 Kolda z Koldic, dominikán 18-22, 140
 Konrád Goczałk, služebník královny
 Guty 112
 Konrád Ota, kníže český 84
 Konrád z Buchsesu 46
 Konrád z Chebu (Kornbühl),
 staroměstský patricij 32
 Konrád, notář 112
 Konrád, olomoucký biskup 41, 44, 52,
 Konrád, opat zbraslavský 26, 27, 29,
 52, 54, 104, 141
 Konrád, zlatník 11, 54
 Kunhuta Přemyslovna, abatyše 13, 14,
 18-23, 82, 92, 96, 100, 101, 108,
 112, 114, 131, 134, 139, 140, 151
 Kunhuta Uherská 13, 54
 Kunhuta, česká královna 61
 Ladislav, syn Karla Roberta z Anjou
 73, 90, 95
 Lešek Černý, vévoda krakovský 54
 Lev, provinciál křižovníků 44
 Ludgarda, manželka Přemysla II.
 Velkopolského 53, 146
 Ludmila, sv. 117
 Ludvík Bavor, římský král 40, 42, 46,
 50, 77, 82, 86, 103, 104, 153
 Ludvík IX. Svatý, francouzský král 38,
 98, 100, 118
 Ludvík Jagellonský 144
 Ludvík Orleánský 92
 Ludvík V., syn Ludvíka Bavora 88
 Marie, manželka Ludvíka Jagellonského
 144
 Marie, sestra Jana Lucemburského
 a královna francouzská 80, 81, 83,
 88
 Markéta Tyrolská (Maultasch), dcera
 Jindřicha Korutanského 89, 104,
 115, 153
 Markéta, dcera Albrechta Braniborského
 53

- Markéta, dcera Elišky Přemyslovny 62,
70, 72, 74passim, 99, 116, 150, 151
- Markéta, dcera Václava II. 10, 11, 80,
82, 160
- Markéta, manželka Jindřicha VII. 29,
73
- Markéta, sv. 99
- Marsilius z Padovy 103
- Marta z Boskovic 8
- Matouš Čák, pán trenčinský 41, 42, 77
- Mechthilda z Magdeburku,
mystička 19
- Mechtilda, dcera Ludvíka Bavora 87
- Menhart Korutanský 89
- Měšek, slezský kníže 11
- Metoděj, sv. 117
- Michal z Ceseny 103
- Mikuláš (Efficax), levoboček Jana
Lucemburského 73, 81, 151
- Mikuláš IV., papež 101
- Mikuláš Planer, pražský patricij 70
- Mikuláš Velfovic 30
- Mikuláš Volflin, rychtář staroměstský
102
- Mikuláš z Horažďovic, kancléř královny
Elišky 98, 112
- Olbramovci, staroměstský rod 50
- Oldřich z Paběnic, pražský administrátor
23, 27
- Oldřich Zajíc ze Zbiroha 104, 105
- Ondřej III., uherský král 11
- Ondřej z Prahy, kanovník vyšehradský
97, 98
- Ota Braniborský (Dlouhý) 54
- Ota, syn Oty Dlouhého Braniborského
54
- Ota III. Dolnobavorský 86
- Ota Veselý, syn Albrechta I. 88
- Ota z Burgau-Lobdaburgu 28
- Ota, opat zbraslavský 135, 136
- Ota II. Bavorský 39
- Palacký, František 144
- Perchta, dcerka Kunhuty Přemyslovny
14
- Petr Angelův 145
- Petr Mohučský, arcibiskup 43
- Petr z Aspeltu 26, 29, 31, 32, 36,
39–44, 50, 52, 57, 77–79
- Petr z Rožmberka 42, 50
- Petr Žitavský, opat zbraslavský
a kronikář 26, 45, 52, 59, 63, 74,
77, 91passim, 104, 106, 109, 113,
114, 123, 134–135, 145
- Petrarca, Francesco 77
- Prokop, sv. 117
- Přemysl II. Velkopolský 53
- Přemysl Otakar I. 84, 85, 101, 139
- Přemysl Otakar II. 13, 39, 63, 98, 118,
121, 143
- Přemysl Otakar, syn Jana Lucembur-
ského a Elišky Přemyslovny 49, 71,
79, 80, 82, 84, 160
- Rejčka (Richenza, Ryksa), manželka
Přemysla II. Velkopolského, matka
Alžběty Rejčky 53
- Richard Cornwallský, římský král 39
- Rudolf I. (III.) Habsburský 12, 13, 23,
24, 55–58, 68, 138, 139
- Rudoltici 64
- Ruprecht Nassavský 9
- Seneca, Lucius Annaeus 95
- Scholastika, manželka Jindřicha z Lipé
147
- Štěpán I. Dolnobavorský 86
- Štuka, Šimon 36
- Tobiáš z Bechyně, biskup pražský 121
- Tomek, Václav Vladivoj 144
- Urban VI., papež 154

- Václav I. 128
- Václav II., český král 9–13, 26, 27, 39,
42, 48, 52–54, 58, 63, 64, 66, 68, 82,
85, 92, 93, 96, 102, 104–106, 117,
120, 121, 128–131, 137, 149, 157
- Václav III., český král 9–13, 55, 85, 96,
100, 137–139, 155, 160
- Václav IV. 122
- Václav, sv. 78, 96, 98, 117,
- Václav, syn Kunhuty Přemyslovny 13,
23
- Valdemar II. Dánský 85
- Vaněk, stavitel 128
- Velfovci (Velflinové), staroměstský rod
50, 112, 142
- Věnkovci 64
- Vilém Ockham 103
- Vilém Zajíc z Valdeka 24, 27,
41passim, 58, 78, 128, 145
- Vilemína, dcera Přemysla Otakara I,
mystička 139
- Vinand z Buchsesu, porýnský šlechtic
44, 52
- Viola Těšínská 11, 85, 139
- Vit, sv. 98, 117
- Vladislav I. Lokýtek, polský král 19
- Vladislav Jindřich 84
- Vladislav Lokýtek, polský král 87,
Vojtěch, sv. 98, 117
- Vok z Kravař, podkomoři královny Elišky
69
- Volfram Olbramovic 30
- Volquin (Volklin) z Belgern, kanovník
vyšehradský 112
- Walram Lucemburský 27
- Wolfgang, sv. 98
- Záviš z Falkenštejna 61, 147
- Zikmund, sv. 117
- Žofie, manželka Václava IV. 144

SEZNAM VYOBRAZENÍ

Seznam vyobrazení v textu

1. Pražský hrad – raně barokní průčelí kostela sv. Jiří (3. čtvrtina 17. stol.) NPÚ – SF, sb. č. 18462.
2. Pražský hrad – kostel sv. Jiří: krypta. NPÚ – SF, sb. č. F 7142.
3. Pražský hrad – kostel sv. Jiří: severní stěna hlavní lodi. NPÚ – SF, sb. č. F 7145.
4. Detail z iluminace Pasionálu abatyše Kunhuty: Truchlící Marie. (NK – MS XIV 17 fol. 1b) NPÚ – SF, sb. č. 6698.
5. Pečeť abatyše Kunhuty Přemyslovny, listina z 19. 11. 1321. SÚA – AZK, inv. č. 222.
6. Pečeť vyšehradského probošta Jana Volka, listina z 19. 11. 1321. SÚA – AZK, inv. č. 222.
7. Praha, Staroměstské náměstí, dům čp. 605–I: U kamenného zvonu, detail s domovním znamením. Archiv autorky.
8. Praha, Staroměstské náměstí, dům čp. 605–I: U kamenného zvonu, pohled na západní průčelí. Archiv autorky.
9. Praha, Staré Město: Dům U Štupartů, čp. 647–I. Archiv autorky.
10. Lohet, hrad. Pohled od severozápadu. NPÚ – SF, sb. č. 81070.
11. Pohřební insignie Rudolfa I. NPÚ – SF, sb. č. 61323.
12. Královna Alžběta Rejčka. Rukopis Zbraslavské kroniky. Státní okresní archiv Jihlava, inv. č. 692. Převzato z publikace: A. Friedl, Malíři královny Alžběty, l.c.
13. Královna Alžběta Rejčka. Iluminace ze žaltáře a antifonáře. Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad, MS 355. Převzato z téže publikace.
14. Praha, Staré Město: kostel a klášter sv. Anny. Základy kostela sv. Vavřince. NPÚ – SF, sb. č. 60281.
15. Praha, Staré Město: kostel a klášter sv. Anny. Wernerova kresba. NPÚ – SF, sb. č. 26122.
16. Praha, Malá Strana: kostel sv. Jana Křtitele Na prádle, západní průčelí. NPÚ – SF, sb. č. 63720.

17. Praha, Malá Strana: kostel sv. Jana Křtitele Na prádle, východní strana. Archiv autorky.
18. Mělník, zámek a věž kolegiálního kostela sv. Petra a Pavla. NPÚ – SF, sb. č. 9217.
19. Praha, Vyšehrad: kostel sv. Petra a Pavla, pohled od severozápadu. NPÚ – SF, sb. č. 23920.
20. Praha, Staré Město: konventní budova minoritů u sv. Jakuba, průhled ambitem. NPÚ – SF, sb. č. F 39620.
21. Praha, Staré Město: konventní budova minoritů u sv. Jakuba, celkový pohled. NPÚ – SF, sb. č. F 17078.
22. Praha, Staré Město: konventní budova minoritů u sv. Jakuba, průčelí a věž kostela. Archiv autorky.
23. Majestátní pečeť královny Elišky, listina z 19. 11. 1321. SÚA – AZK, inv. č. 222.
24. Listina královny Elišky z 25. 7. 1311. SÚA – AZK, inv. č. 1632.

Seznam vyobrazení v barevné příloze

1. Petr Parlář, portrétní bysta Elišky Přemyslovny ve vnitřním triforiu katedrály sv. Víta na Pražském hradě (1374–1385). Archiv Pražského hradu.
2. Pasionál abatyše Kunhuty, NK – MS XIV A 17: Titulní list (dedikační obraz) s abatyší Kunhutou, Koldou z Koldic, kanovníkem Benešem a jeptiškami. Iluminace z Pasionálu abatyše Kunhuty, fol. 1b.
3. Bičování Krista. Pasionál abatyše Kunhuty, fol. 7a.
4. Mystické objetí. Pasionál abatyše Kunhuty, fol. 16b.
5. Kristus Trpitel s nástroji umučení. Pasionál abatyše Kunhuty, fol. 10a.
6. Královna Eliška Přemyslovna daruje zbraslavskému klášteru ves Klínce. Listina ze 14. listopadu 1320. SÚA – AZK, inv. č. 838.
7. Pečeť abatyše Kunhuty, královny Elišky, probošta Jana Volka a mistra Oldřicha z Paběnic. Listina z 19. listopadu 1321. SÚA – AZK, inv. č. 222.
8. První portrétní sekretní pečeť Elišky Přemyslovny s dvouřádkovým vpisem. Listina z 25. července 1311. SÚA – AZK, inv. č. 1632.
Druhá sekretní pečeť Elišky Přemyslovny. Listina z 15. srpna 1320. SÚA – AZK, inv. č. 1079.

OBSAH

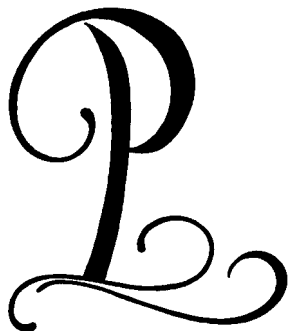
Úvodem	7
Cesta české princezny Elišky k manželství a královské koruně	9
Od dětství k dospělosti	9
Abatyše Kunhuta a princezna Eliška:	
Přemyslovny v proudech mystiky	13
Volba mezi ženichem nebeským a pozemským	23
Manželství a politika	32
Královští manželé a jejich rezidence	32
Spokojené počátky v roli manželky a královny	39
Od převratu v roce 1315 k rozpadu manželství a politickému pádu	42
„Hradecká“ a „pražská“ královna v pyšném soupeření a v odevzdané pokoře	53
„Vetřelkyně“ z rodu polských Piastovců	53
Piastovna a Přemyslovna ve víru politiky	55
Rozdílný ženský úděl dvou českých královen	59
Kulturní odkaz královny vdovy Alžběty Rejčky	64
Materiální a finanční situace Piastovny a Přemyslovny	68
Královská rodina Přemyslovny a Lucemburka	71
Rodičovská láska	71
Mateřství – brzda politické ctižádostivosti?	76
Křty a jména královských dětí	83
Otcovství – jedna z cest k naplňování politických záměrů	85

Podzim života ve službě Bohu, církvi, rodu ...	91
Zbožnost	91
Ostatky svatých	97
Závazky rodinné piety	100
Eliška – královna dobroditelka, dárkyně, zakladatelka	104
Eliška v paměti blízkých	114
... a ku prospěchu kultury a umění	120
Architektura	120
Výtvarné umění	128
Umělecké řemeslo	132
Závěrem	135
Poznámky	137
Zkratky	163
Prameny	165
Literatura	167
Rejstřík	174
Seznam vyobrazení	179

BOŽENA KOPIČKOVÁ ELIŠKA PŘEMYSLOVNA

Královna česká

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN
svazek 2.

Edici řídí Břetislav Daněk a Filip Outrata

Autoři fotografií:

Karel Neubert, Jiřina Olszewiczová,
Alexandr Paul ml., Blanka Šubecová.

Reprofota: Helena Kodaliková.

Obálku a grafickou úpravu
navrhla Michaela Blažejová

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2008 jako svou 798. publikaci

Vydání druhé. AA 10,61. Stran 184

Odpovědný redaktor Filip Outrata

Vytiskla tiskárna Finidr, s. r. o.

Doporučená cena 228 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7021-915-7